

SLAVISTICA

Ч. 58-59

ЯР. РУДНИЦЬКИЙ

НАРОСТКИ -ИЦЕ, -ИСЬКО, -СЬКО

Друге видання

Вінніпег

1967

Канада

Накладом Української Вільної Академії Наук

diasporiana.org.ua

Ця праця — фотостатичний передрук двох студій автора: *Наростки -ище, -исько, -сько в українській мові* (Праці УНІ, т. 31, Варшава 1935) та *У справі девербативів із наростками -ище, -исько у слов'янських мовах* (Записки НТШ т. 155, окрема відбитка, Львів 1937). Не вважаючи на поступ у студіях слов'янського словотвору, ці праці й досі не втратили свого наукового значення; навпаки з уваги на їхню рідкість у бібліотеках Заходу пересвідання їх у серії *Славістика УВАН* являється одною з пекучих потреб нашого часу.

4. 4. 1967

Президія УВАН

SLAVISTICA
LVIII—LIX

SLAVISTICA

No. 58 - 59

J. B. RUDNYČKYJ

SUFFIXES -IŠČE, -ISKO, -BSKO

Second edition

LES SUFFIXES -IŠČE, -ISKO, -BSKO

Deuxième édition

Winnipeg

1 9 6 7

Canada

Published by Ukrainian Free Academy of Sciences

SLAVISTICA

Ч. 58-59

ЯР. РУДНИЦЬКИЙ

НАРОСТКИ -ИЦЕ, -ИСЬКО, -СЬКО

Друге видання

973429

Вінніпер

1967

Канада

Накладом Української Вільної Академії Наук

КЗ "ЗОУНБ
ім. О.М. Горького"
ЗОР

ЗМІСТ

I. Формально-структуральний бік

А. Загальні уваги	5
Б. Походження й генетичні взаємини наростків <i>-ище, -исько, -сько</i>	5
В. Взаємини наростків <i>-ище, -исько, -сько</i> в українській мові:	10
а) Наростки <i>-ище, -исько, -сько</i> в сьогочасній українській літературній мові	10
б) Наростки <i>-ище, -исько, -сько</i> в говорах	11
в) » » » » в місцевих назвах	16
г) » » » » в історичних пам'ятках до р. 1830.	21

II. Внутрішньо-семантичний бік

А. Наростки <i>-ище, -исько, -сько</i> в сполуці з іменними пнями	31
а) Твори зі значінням згрублости	31
1) Згрублі в функції реально-семантичній,	33
2) » » чуттєво-експресійній:	33
а) авґментативи — мелоративи	34
б) » » — пейорати	34
б) Твори зі значінням місця	36
в) Твори зі значінням частини знаряду	38
г) Твори з нейтральним значінням	39
Б. Наростки <i>-ище, -исько</i> в сполуці з дієслівними пнями	40
а) Твори зі значінням місця	40
б) Твори зі значінням прояву	40
в) Твори з нейтральним значінням	41

III. Між формальним і семантичним чинником.

А. Наголос у творах з наростками <i>-ище, -исько</i>	43
Б. Функціональні взаємини наростків <i>-ище, -исько</i>	46
В. Другісні (секундарні) наростки:	46
а) Наростки <i>-овище, -овисько</i>	47
б) Наростки <i>-нище, -нисько</i>	48
в) Наростки <i>-лище, -лисько</i>	48
г) Інші другісні наростки	49
Г. Рід у творах із наростками <i>-ище, -исько, -сько</i>	49
Addenda	51

IV. Висліди праці.

А. Висліди для порівняльної граматики словянських мов	54
Б. Висліди для української граматики;	54
а) Поширення	54
б) Семантичні функції	54
в) Уваги до формальної варіантизації значінних категорій в українській мові	55
ДЕВЕРБАТИВИ	56
Показник скоротів і джерел	51

I. ФОРМАЛЬНО-СТРУКТУРАЛЬНИЙ БІК

A. Загальні уваги

§ 1. Словянські наростки *-išče (-ište)*, *-isko* можуть мати двояку постать у сьгоднішній українській мові. Наросток *-išče* виступає раз, як *-ušče* (графічно *-ище*) то знову, як *-išče* (графічно *-ище*). В першому випадку визвук пня кінчається якимнебудь приголосним, що функціонально твердий (нпр. *боб-ище*, *сороч-ище*), в другому випадку на *-j-* (нпр. *гнбіще = hñó j-išče*, *поббіще = robó j-išče*). Такі самі зміни й у таких самих фонетичних умовах заходять у наростку *-isko* (нпр. *базарісько*, *панісько*, але *ббісько = bó j-isko*, *прогнбісько = prohñó j-isko*¹⁾).

§ 2. Коли порівнюємо сьгоднішні українські наростки *-исько*, *-сько* з такими самими наростками в інших словянських мовах (нпр. із польським *-isko*, *-sko* в таких словах, як: *psisko*, *babsko*), а то й із українськими говоривими чи історичними постатями цих наростків: *-иско*, *-ско* (нпр. *стависко*, *війско*), бачимо, що сьогочасна українська літературна мова, як і східні українські говори, змякшують *-с-* перед *-к-* (пор. літературне й східньо-українське: *бичиско*, *військо* і і.)²⁾.

Б. Походження й генетичні взаємини наростків *-ище*, *-исько*, *-сько*.

§ 3. У дотеперішній науковій літературі є кілька поглядів на походження й генетичні взаємини словянських наростків *-išče*, *-isko*, *-sko*; їх можна звести до двох основних:

Одні (Мікльошич Vgl. Stbl., II, 274 і д., Вондрак VSG³, I, 622 і д., Мейє Le Sl. Com., § 411 і д., Брюкнер KZ, 45, стор. 28, Zeitschr. f. sl. Phil., X, 150 і д.) думають, що між цими наростками найстаріший, загально-словянський наросток *-isko*; він

¹⁾ В говорах де ще існує фонетична й фонологічна різниця між *-и* (<*ы) та *-і* (<*і), зустрічаємо твори з наростками *-isko* теж після функціонально твердих приголосних, нпр. *назвіско*, *ставіско*, *телятиско* (пор. ВД, 57).

²⁾ Те м'якшення — таке своєрідне українській мові — можна вияснити за Ст. Смал-Стоцьким (Grammatik d. ruthenischen (ukrainischen) Sprache — 110-111) впливом другісних наростків типу: *-енько* (*козаченько*), *-онька* (*голівонька*), *-оньки* (*спатоньки*), де м'якшення приголосного перед *-к-* має історичну основу. Інші досьогочасні пояснення цього явища (пор. Сімович: Граматика української мови⁴ — 47, за ним Пушкар: Наймолодша паляталізація шелестівок в укр. мові — 35, 45) мало промовляють до переконання.

мовляв, ще в прасловянській добі поширився на півдні й сході Словянщини наростком *-jo-* та дав у висліді: пдслов. *-ište*, схслов. *-išče*. У своїй первісній постаті вдержався наросток *-isko* в західно-словянських мовах, де чергується зі своєю скороченою формою *-sko*. Всі приклонники цього, Мікльошичевого, погляду годяться разом із ним, що ці наростки та їхні взаємини не зовсім ясні.

Сюди треба влічити й погляд Беліча (JA, XXIII, 173); його новум: *-sko* (<*-ьsko*) давніше, як *-isko*. Те останнє — продукт морфологічної абсорпції від словних *-i-* пнів у користь наростка *-ьsko* (**lovi + ьsko* > *lov-isko* й звідсіля новий наросток *-isko*).

Другий погляд на генезу та взаємини наростків *-išče*, *-isko*, *-ьsko* висунув проф. Ташицький (Slavia, IV, 193 і д.). Наросток *-išče* в західно-словянських мовах це не запозика; його знають, а то й знали західно-словянські¹⁾ мови разом із південно- та східно-словянськими мовами. Наросток *-isko* обмежений тільки до західно-словянських мов (в українській мові *-исько*, це морфологічний польонізм) і тому не слід із нього виводити загально-словянського наростка *-išče*. Лишається розуміти *-išče*, як **-ist + jo*, а *-isko*, як пізніший продукт контамінації *-išče* і *-ьsko*. »Проти цього розуміння наростка *-išče* можна б — на думку проф. Ташицького — виступати тільки тоді, коли б показалося, що не треба приймати для прасловянської мови наростка *-istъ*. Тільки-ж ніщо проти цього не промовляє. Навпаки, приймаючи цього наростка в усіх словянських мовах (теж і в церковно-словянській), щоправда з винятком лужицької мови, дозволяє робити висновок, що наросток *-istъ*, це ще прасловянська модифікація наростка *itъ*«²⁾.

Таке вияснення генези й взаємин наростків *-išče*, *-isko*, *-sko* схиляються прийняти Лось³⁾, Улашин⁴⁾ і Оберпфальцер⁵⁾; Дорошевському⁶⁾ не вистарчає наведена аргументація, хоч із семантичних оглядів він був би схильний до реконструкції: *-išče* < **-ist-jo-*.

§ 4. Усі наведені гіпотези про походження та генетичні взаємини наростків *-išče*, *-isko*, *-sko* підходили до справи індуктивно; не використано належно другої методи мовознавчого дослідження — дедукції (дехто зве її «біологічною метою»), тобто не взято за вихідну точку порівняльної фонетики й морфології індо-європейських мов. Автім, усі ці міркування торкалися здебільша формально-структурального боку справи; залишено на боці семантичні функції цих наростків у поодиноких словянських мовах і не роблено з цього становища ніяких висновків для нашої проблеми.

В праці «Функції наростків *-ище* *-исько* в українській мові, як причинок до генези цих наростків

¹⁾ Про розміщення наростка *-isko* в чеській мові гл. Ertl в Naše řeč, X, 2) Slavia, IV, 226. — ²⁾ J. Loś: Gramatyka polska, II (1925), 85. — ³⁾ H. Ułaszyn: Sufiks *-i s z c z e w* języku polskim — Slavia, VII, 798. — ⁴⁾ F. Oberpfalzer: Rod jmen v češtině — Praha 1933, 210 і д. — ⁵⁾ W. Doroszewski: Monografie słowotwórcze — Prace Filologiczne, XIII, 232.

на слов'янському ґрунті¹⁾ та »Функції наростків -нище -овище в українській мові«²⁾ я розглядав генезу та взаємини наростків -ище, -исько, -сько з погляду семантичних функцій цих наростків на українському ґрунті й дійшов до висновку, що ці функції »кажуть із двох генетичних реконструкцій наростка -iŝče, а саме **-ist + jo-*, **-isk + jo-* вибрати першу, отже -iŝče < **-ist + jo-*³⁾. До такого-ж висновку дійдемо, коли розглядатимемо наші наростки зі становища чисто формального, взявши за вихідну точку порівняльну фонетику й морфологію індо-європейських мов.

§ 5. На праїндо-європейському ґрунті існував другісний (секундарний) наросток -iŝko- тільки діалектично, саме в групах мов: германській, балтійській і слов'янській⁴⁾. В грецькій, італійській і кельтській мовній групі існував цей наросток поруч із наростком -sĕko-; в інших мовних групах цьому наросткові відповідає формально тільки -sĕko-, що в протилежність до -isko-, номінального формансу, повнив функції вербального формансу.

За вихідну точку до повстання наростка -iŝko- уважає Бругман⁵⁾ прикметникові твори типу: лат. *priscus, mariscus*, стґнім.: *altisc, antarisc* і і., добачуючи в -iŝ- компаративний форманс. Творені цим формансом компаративи визначали: »приблизно такий, як предмет у пні« (пор. прагерм.: **al'þiŝ-* »приблизно такий старий« і т. п.). Наросток -iŝ- додавали до імен відокремлений або в сполуці з наростком -ko-. Тимто побіч таких творів, як **al'þiŝ-* існували твори зі зложеним наростком -iŝko-, нпр. **alt'iŝka-* (пор. стґнім. *altisc*).

Побіч цієї гіпотези про походження праїндо-європейського наростка -iŝko- не виключає Бругман⁶⁾ другої, що глядить на цей наросток, як на фонетичну модифікацію праїндо-європейського наростка -iŝko-. На слов'янському ґрунті мали б ми його в альтернації наростків -ькь: -ьскь, нпр.: стцсл. *žež-ькь, tež-ькь: kьnež-ьскь, dēt-ьскь* і і.

Не входячи ближче в слухність одної з цих гіпотез⁷⁾ тому, що це безпосередньо не торкається наших міркувань, стверджуємо з порівняльного становища, що індо-європейським прикметниковим наросткам: герм. -iŝka-, балт. -iŝka- відповідає на слов'янському ґрунті тільки -ьsko-. Ось

¹⁾ Пор. »Księga Referatów« — II-го Міжнароднього З'їзду Славистів (Слов'янських Фільологів) — Варшава 1934, Т I, стор. 96-99. На жаль, у друк цієї статті попало, не з моєї вини, кілька коректорських помилок; із них найважливіша, що перекручує хід розумування, це на стор. 98, 4 стрічка з долу: — надруковано: »повставав твір із значенням малости« — має бути: »повставав твір із значенням цілости, як місця«. — ²⁾ Рідна Мова, II (1934), стор. 285-288. — ³⁾ Так звучало це речення в скрипті — ⁴⁾ Brugmann: Grundriss¹, II, 258 і д. — ⁵⁾ Op. cit. 260 і той-же: Kurze Vgl. Grammatik, II, 327. — ⁶⁾ Grundriss¹, loc. cit. — ⁷⁾ Слов'янські мови своєю морфологічною структурою промовляли б радше за тією другою теорією; пор. неспроліджені ще досі належно альтернації слов. наростків: -iŝto-; isto-; ato-; asto-; -ina-; -isna- і і.

кілька прикладів: Герм: гот. *judaivisks* (жидівський), *ƿiudisks* (племінний); стгнім.: *diutisc* (»deutsche), *frencisc* (французький) і і. Балт: лит.: *prūsizskas* (пруський), *lētūviszkas* (литовський), *tēviszkas* (батьківський), *daŋgizskas* (небесний) і і. Слов: стцсл.: *rumьskъ* (римський), *židovьskъ* (жидівський), *knęžьskъ* (княжий), *nebьskъ* (небесний) і і.¹⁾

Всі ці прикметники визначають походження, приналежність або якість узагалі, тимто всі ці наростки, як із формального боку, так із семантичного споріднені один із одним²⁾.

§ 6. Те, що праіндо-європейському прикметниковому наросткові *-rsko-* відповідає на словянському ґрунті тільки первісно прикметниковий наросток *-bsko-*, не дозволяє виводити сьогоднішній словянський іменниковий наросток *-isko-* (укр. *-исько*) просто з праіндо-європейського *-rsko-*. Коли-ж під увагу візьмемо ще й невелике географічне поширення словянського наростка *-isko* мусимо визнати цей наросток за розмірно пізніший словянський новотвір. Сам собою не може служити такий наросток за оснсу, з якої ми могли б виводити загально-словянський наросток *-iŝče* (*-iŝte*).

Тому то залишається прийняти другу можливу фонетичну реконструкцію наростка *-iŝče*, а саме субстантивізацію прикметникового наростка **-isto-* й розширення його наростком *-jo-* (отже *-iŝče* < **-ist + jo-*), тим більше, що такий вивід є зовсім ясний під семантичним оглядом³⁾, особливо-ж ув українській мові⁴⁾.

§ 7. Проти етимологізації: *-iŝče* < **-ist + jo-* могла б промовляти, як дехто це підносить⁵⁾, кількісна неспівмірність прикметникових творів на **-isto-* та йменникових на *-iŝče*. Сьогоднішній матеріал словянських мов доказує, що не всім прикметникам на **-isto-* відповідають семантично споріднені йменники на *-iŝče* й навпаки, не всі йменникові твори з наростком *-iŝče* мають свої відповідники в прикметниках на **-isto-*. Іншими словами немає тут завжди такої відповідні (кореляції), як нпр. в (*багно*;) *багнійстий*; *багнійще*; (*камінь*;) *каменійстий*; *каменійще*; (*огень*;) *огнійстий*; *огнійще* і і. Цей сумнів перестає існувати, коли зважимо, що наросток *-iŝče*, відокремившись саме з таких альтернацій, як наведені, зчасом фунгував цілком самостійно, зн. без огляду на прикметникові відповідники з **-isto-*⁶⁾.

§ 7. Розгляньмо два другі наростки: *-isko-*, *-sko-*. Як ми вже бачили, загально-словянський наросток *-bškъ*, *-bška*, *-bsko* (праіндо-євр. **-rsko-*) служив первісно до творення прикметників із

¹⁾ Приклади за Бругманом: Grundriss¹, II, 260 і д. — ²⁾ Твердження про несловянський характер наростка *-bško-* не вдержалося в науці (пор. Вондрак: VSG², I, 624). — ³⁾ Пор. Дорошевський, PF, XIII 232. — ⁴⁾ Порів. праці, цитовані на стор. 6 і 7. — ⁵⁾ Нпр. Дорошевський, *ibid.* — ⁶⁾ Аналогію під цим оглядом находимо — щоб недалеко сягати — хоч би й у другісному наросткові *-овище*. Він і вийшов із таких пар, що мали нпр. прикметникові відповідники на **-ovo-* (нпр. *грибовий*; *грибвище*), хоч пізніш творив такі слова, як *кладвище*, *риковище*, зн. без прикметникових відповідників на *-ovo-*.

значінням льокальної або племінної приналежності. Такі твори зустрічаємо нпр. у сьогоднішній українській мові: *Італія: італійський король* (Italienischer König); *Англія: англійський принц* (Englischer Prinz); *Угри: угорське вино* (Wein aus Ungarn, Ungarwein) і і.¹⁾. Зчасом наросток *-ьsko-*, зсубстантивізований, служив до творення назв країв і взагалі до місцевих назв. У цій льокально-топографічній функції цей наросток відомий у всій Словянщині. Ось декілька прикладів: Зах слов.: п. *Śląsk (Szląsk), Polska* (ч. *Pol-sko*); *Górsko, Bielsko, Rajska*; ч. *Kladsko, Milevsko* і і.²⁾. Пд слов.: схов. *Ratajska, Bukovska, Gradsko* і і.³⁾. Сх слов.: вр. *Верноленинск, Петровск*; укр. *Олександрівське, Перегінське* і і. В цій льокальній функції зсубстантивізованого наростка *-ьsko-* треба шукати генези наростка *-isko*⁴⁾. Бо, коли в деяких говорах праслов'янської мови почали виступати один побіч одного наростки *-iŝče, -ьsko (> -sko)* і то в одній (топографічно-льокальній) функції, неважно було про їх контамінацію й у висліді про новий із льокальним значінням наросток *-isko*. Він мав уже виразний іменниковий характер і поширюючися в деяких праслов'янських діалектах, перебрав на себе зчасом інші структурально-семантичні функції наростка *-iŝče*. Те саме сталося з наростком *-ьsko*. Находячи його сьогодні, як іменниковий форманс, у різних семантичних функціях, тотожних із функціями наростка *-iŝče*⁵⁾, мусимо прийняти, що цей наросток, первісно льокально-топографічний, перейняв на себе зчасом інші семантичні функції наростка *-iŝče*. Це тільки й підтверджувало б можливість наведеної вище контамінації, що дала початок слов'янському *-isko*. Те, що приклади на *-ьsko* в інших функціях, як топографічно-льокальна, назагал пізні (чи краще, пізно-записані)⁶⁾, не доказує цілком неможливості тієї контамінації — як можна думати⁷⁾ — а навпаки її піддержує, вказуючи на ототожнення функцій обох наростків: *-iŝče* і *-ьsko*.

Розуміти-ж наросток *-sko (< -ьsko)*, як упрощення наростка *-isko*, йде в розріз із умовною хронологією, бо, як ми це бачили, наросток *-ьsko*, що находити свої відповідники на праїндо-європейському ґрунті, є рішуче старіший від *isko*, обмеженого й територіяльно, а саме виключно на північно-західній кут Словянщини.

§ 8. Коли так дивитимемося на походження й генетичні взаємини наростків *-iŝče, -isko, -sko*, тоді відпаде багатько неясних

¹⁾ Пор. Р. Смаль-Стоцький: *Значіння укр. прикм.* — Варшава 1926, стор. 66. — ²⁾ Пор. Вондрак VSG², 625 і д.; Ст. Роспонд: *Sufiks -sk- і -sko w nazwach miejscowych polskich do XVI w* — *Lud Słow.*, II (1931), стор. 130 і д. І той же: *Sufiks -sk / -sko, jako formant zachodnio-słowiańskich nazw miejscowych* — *Sl. Occid.*, XII (1933), стор. 45 і д. — ³⁾ Пор. О. Франк: *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde* — Leipzig 1932, стор. 187 і д. — ⁴⁾ Пор. Ташицький *loc. cit.* — ⁵⁾ Напр. у функції неутрального іменникового формансу (*військо*), чи згрубілій (п. *babsko, chalupsko*, укр. діал. *коровско*). — ⁶⁾ У польській мові перші записані приклади згрубілих на *-sko* походять із XVI ст., пор. Brückner *Zeltschr. f. sl. Ph.*, X (1933), стор. 150. — ⁷⁾ Пор. Brückner, *ibid.*

моментів, зв'язаних чи то з формально-структуральним чи внутрішньо-семантичним боком цих наростків, що підкреслювано досі майже при кожній праці з ділянки слов'янської морфології.

В. Взаємини наростків -ище, -исько, -сько в українській мові.

§ 9. Взаємини, тобто географічне поширення й кількісний стосунок наростків *-ище, -исько, -сько* в українській мові розглядатимемо з двох становищ: синхронічного й діяхронічного. В зв'язку з проблемою взаємин наростків *-ище, -исько, -сько* в українській мові залишається теж питання своєрідности деяких із цих наростків, чому увагу присвятимо на окремому місці.

а) Наростки -ище, -исько, -сько в сьогочасній українській літературній мові.

§ 10. В українській літературній мові існують сьгодні один побіч одного всі три йменникові наростки. Ось декілька прикладів:

1) Наросток -ище:

І на торжйща... слово правди понесла. (Шевченко — Неофіти); *І перед збóрищем мерців волати буду.* (Л. Українка); *В пеньок дубовий вщемлю те боро́дйще - помелйще.* (Л. Українка — Ліс. п.); *На стрімкім пригірку... покритім ломами й обва́лищами дерев, було від давна головне легбвище медведів.* (Франко — Захар Беркут); *А це зразу, продав двóрище, будинок...* (Мирний — Хиба ревуть); *Рябі пикн з чорними вусйщамн.* (Керн. С. В.); *Куди чоловік не потелепав би за тими крейцарйщамн.* (Ковалів — Гал. Каліф.); *Й пішло гоготіти полумя, осяваючи... навкруги чорний степ, байрак та недавне бойóвище* (Коцюбинський — На крилах п.)

2) Наросток -исько:

Щож ти робила? Незда́рисько! Нехтолице! Ледащо! (Л. Українка — Ліс. П.); *Гей, хто живий на сім побойовйську!* (Л. Українка — Лірика); *Плюща відмежена від громадського пасóвиська...* (Ковалів — Гал. Каліф.); *А він сидів, аби хлопчйсько мав його перед очима* (Кобил'янська — Земля); *Вікнйська широкі, високі* (Самч. — Марія); *Прийде війна, погягну́ть бідачйська* (ibid.) і і.

Ті самі твори можуть мати раз один наросток, то знову другий нпр.: *Й пішло гоготіти полумя, осяваючи... навкруги чорний степ, байрак та недавне бойóвище.* (Коцюбинський — На крилах п.); побіч: *Другом будь, зйди на вежу, подивись на бойóвйсько* (Л. Українка - Лірика); *На стрімкім пригірку... було від давна головне легбвище медведів.* (Франко — Захар Беркут); побіч: *(Максим задумав)... ввести у своє легбвйсько «самку»* (Самч. — Марія); *Ще часом на́звйще йому давали Шрама,* (Риль-

ський — Пан Тадеуш, II. кн.) побіч: *Вся туга його знеацька полилася ніжними назвиськами* (Підм., 255), і то в одного й того самого автора нпр.: *Він видобув альбом, рисує і радіє: »Яке видобвисько!«, побіч: »О пані!« каже Граф: »даруйте цю одвагу! Такі видобвища втишають вічну спрагу і потяг до краси.* (Рильський — Пан Тадеуш, III. кн.); *Адже і прізвисьце Забік йому приткнули,* побіч: *Коновка прізвисько таке йому дали* (ibid. VII. кн.).

3) Наросток -сько:

Ген до моря стояло на чатах військо. (Коцюбинський — Дорогою ціною); *Де тут приймають у восько?* (Самч. — Марія); *Аді, онде долина, військо розтаборилось.* (Черемшина — Парасочка); *Понизше Синевідська, на рівнині білються вже шатра Монголів* (Франко — Захар Беркут) і і.

Як бачимо, наросток -сько, поза загально-поширеним твором *військо* та небагатьма топографічними назвами типу: *Синевідсько*, назагал ув українській літературній мові мало продуктивний. Згрубілі йменники типу укр. діалектичного *коровско*, в літературну мову не дісталися.

б) Наростки -ище, -исько, -сько в говорах.

§ 11. Вже Михальчук у своїй, досі ще важливій для української діалектології, праці¹⁾ звернув увагу на те, «як творяться зрублі» в поодиноких сторонах українського мовного обширу. Беручи під розгляд не лише зрублі твори з наростками *-исько, -ище* (якби це виходило з наведеного місця в діалектологічному квестіонарі), але й інші твори з цими наростками, з другого боку, не зважаючи на наросток *-сько*, Михальчук доходить до ось таких висновків: Твори з наростками *-ище, -исько* «на лівому боці Дніпра назагал мало розпоширені; на правому-ж, у київському наріччі, вони мають наросток *-ище: убоїще, ручище*, далі на захід — на *-исько: убоїсько, ручисько*. Так творяться теж і ті йменники, що визначають місце, де щось було, нпр.: *церквище, млиновище, таборище*; в наріччях: волинському, подільському й галицькому: *церковисько, млиновисько таборисько*»²⁾.

За Михальчуком іде Ганцов і в своєму поділі українських говорів за одну з дрібніших морфологічних ознак, що відрізняють південно-західну групу українських говорів від південно-східної, вважає прояву у першій наростка *-исько*, брак його в південно-східній. Як із цього погляду виглядають північно-українські говори, про те Ганцов не згадує³⁾.

§ 12. Розгляньмо й зльокалізуймо доступний, діалектичний

¹⁾ Нарѣчія, поднарѣчія и говори Южной Росси въ связи съ нарѣчіями Галичины — в: Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Запдно-русский Край — Т. VII, Спб. 1877. — ²⁾ Ibid., стор. 530. — ³⁾ Всеволод Ганцов: Діалектологічна класифікація українських говорів, Записки Іст. Філ. Відд. УАН IV, стор. 119.

матеріал із наростками *-ище, -исько, -сько* на українському мовному обширі:

1) Наросток *-ище*:

Бóище — місце в stodолі до молочення збіжжя, тік, (Б С), — Бойк.; *волище* — згр. біль, (С Б), — Бойк. (Бітля).

Ватрище — місце в полі, де палилася колісь ватра (БС), — Бойк.; *вйвище* — місце, де ріс овес, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця); *вочйще* — згр. око, Auge, (ВБ), — Батюк.; *вужище* — довгий мотуз, линва, (БС), Бойк.; *вусйще* — згр. вус, Bart, (ВБ), — Батюк.

Гірчйще — bitterges Maul, (ВБ), — Батюк.; *гістище* — згр. гостець, (СБ), — Бойк.; *головище* — згр. голова, (БС), — Бойк.; *грéчницье* — місце, де росла гречка (зап. вл.) Бойк. (Долинщина-Ілемня); *грибóвницье* — місце, де ростуть гриби (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів); *гурковницье* — (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця).

Деревйще — домовіна, трўна, Sarg, (ВУ, СБ,) гріб (БС), — Закарп., Бойк.; *дивовище* — дивовижа (БС), — Бойк.; *дворище* — місце, де стояв двір (БС, УДЗ, I, 121), згр. двір (КУ), — Бойк., Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця); *дьїдйще* — згр. дід, Greis, (ВБ) — Батюк.; *дітище* — згр. дитя, (БС), — Бойк.; *дриворубище* — »низдалий хлоп до роботи« (БС), — Бойк.; *душище* — згр. дух (СБ) — Бойк.

Жарище — згр. жара (ЕЗ., 37-8) — Сх. Укр. (Курщина); *жйтницье* — місце після жита, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця).

Завидовище — прізвище (СБ) — Бойк.; *збóрище* — торговиця, Marktplatz (ВУ), — Закарп.; *звертóвницье* — місце, де можна вивернути віз, (БС), — Бойк.; *здўвницье* — »високе місце, де вітер заєдно сніг здував і тому воно мало урожайне«, (БС), — Бойк.; *змéлище* — те, що змелено, зміл (зап. вл.) — Бойк., (Долинщина-Ілемня); *зрілище* — ігрище, (КУ), — Бойк.

Іржище — стернисько після жита, (БС) — Бойк.

Картоплище — місце після картопель, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця); *квасолйшче* — місце після квасолі, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця); *кєрвище* — згр. кров, (СБ), — Бойк.; *кладбницье* — кладовище (ЕВ, I), — Сх. Укр. (Житомир); *кобилице* — *кобилячницье*, згр. кобила, (МГ), — Сх. Укр. (Полтавщина); *конячницье* — згр. кінь, (МГ) (ibid.); *конопляницье* — місце після конопель, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина-Блиставиця); *копривницье* — згр. коприва, (ВЛ), — Лемк.; *костєрбрище* — кістяк, (КУ), — Бойк.; *кочєржище* — згр. кочєрга, (ВЛ), — Лемк.; *капустйще* — згр. капуста, (ЕЗ, II, 23), — Чорномор. (Катеринодар); *кранцьє* — край; Randteil, Waldrand (ВУ), — Закарп.; *курйще* — згр. »кур«, (ВБ), — Батюк.

Лицище — згр. лице, Gesicht, (ВБ), — Батюк.; *льїновницье* —

abgestreifte Haut, (ВУ), — Закарп.; *uožyŕŕe* — *uožyŕsko* — *ložyŕsko*, (ЯС), — Наддністр.

Маковиŕще — поле після маку, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина - Блισταвиця); *млачйще* — згр. млака; *Mogast, sumpfiger Grund* (ВД), — Доли; *млыновище* — місце, де був млин (МГ) — Сх. Укр. (Полтавщина).

Нагайще — згр. нагай; *tatarische Peitsche* (ВБ), — Батюк.

Позориŕще — видовище, (КУ), — Бойк.; *пóрплище* — *Kopfschuppe*, (ВУ), — Закарп.; *постанóвище* — *Standort, Posten* (ВУ), — Закарп.; *просйще* — поле після проса (УДЗ, I, 121), — Сх. Україна (Київщина - Блισταвиця); *псйще* — згр. пес, (КУ), — Бойк., Наддністр.; *пшенишнйще* — поле після пшениці, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина - Блισταвиця).

Рйбнище — рибне місце (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів); *рйнище* — камінисте місце над рікою (зап. вл.), Наддністр. (Мартинів); *роверйще* — згр. ровер (зап. вл.) — Наддністр. (Дрогобиччина - Літиня); *рыкóвнище* — ревало, *Brunszeit des Hirsches*, (ВУ), — Закарп.; *ручйще* — згр. рука, (МГ), — Сх. Укр. (Полтавщина - Бориспіль).

Саповище — трясавиця, *Sumpfboden* (ВЛ), — Лемк.; *селйще* — згр. село; *Dorf*, (ВБ, ГН), — Батюк., Закарп.; *скйрище* — згр. скіра (шкура); *Haut, Rinde*, (ВБ), — Батюк.; *соняшнйще* — місце, де ріс соняшник, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина - Блισταвиця); *сорочйще* — згр. сорочка (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів); *стервище* — згр. стерво; (КУ), — Бойк.; *сховище* — сховок, (КУ), — Бойк.; *старйще* — згр. »стар« — старий, (ВБ), — Батюк.

Тёрнище — *тернóвище* — місце заросле терням (зап. вл.), — Бойк. (Стрийщина); *топóрище* — ручка топора, (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів); *туловище* — (ЕЗ, 37-8) — Сх. Укр. (Курщина).

Церковище — місце, де стояла церква, цвинтар, (МГ), — Сх. Укр. (Полтавщина - Бориспіль).

Чудóвище — дивна річ, (СБ), — Бойк.

Хлопчйще — згр. хлопець, (ВЛ, СУР, ГН), — Лемк. Закарп.; *хóдище* — стежка звірят, (зап. вл.) — Бойк. (Долинщина - Ілемня); *хробачйще* — згр. хробак, (ВЗ), — Заміш.

Ярмарище — згр. ярмарок; *Jahmarkt*, (ВБ), Батюк.; *ячменйще* — поле після ячменю, (УДЗ, I, 121), — Сх. Укр. (Київщина - Блισταвиця).

2) Наросток -иŕько.

Байориско — згр. байора; *Tümpel, Lache*, (ВЛ), — Лемк.; *бандуриско* — місце після картопель (зап. вл.) — Лемк. (Ясельщина); *батожиŕско* — »што тримат в руках«, *Peitschenstiel*, (ВЛ), — Лемк.; *бичиско* — бичище; батіг, бат, *Peitschenstiel*, (ВУ), — Лемк. (Закарп.); *бзиско* — згр. боз; *Sambucus Holunder*, (ВЗ), — Заміш.; *бйчелйско* — бичйще — *Peitschenstiel*, (ВД), — Дол.; *бойско* — тік, Теппе, (ВУ, ВЛ, ВЗ), — Заміш., Лемк. (Закарп.); *бортачйско* — згр. бортак, *gemeiner Flegel*, (ВУ), — Лемк. (Закарп.);

бродиско — місце броду, Furth, (БЛ), — Лемк.; *бульбиско* — поле після картопель, (зап. вл.), — Наддністр. (Стрийщина); *бульбівиско* — поле після картопель (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів).

Вовчисько — згр. вовк; Wolf, (ВБ), — Батюк.; *выковіско* — »залізна оправа, залізна окова«, (ВУ), — Лемк. (Закарп).

Гмліско — згр. »гмла«, Nebel, (ВЛ), — Лемк.; *глинсько* — місце, де копають глину, (УДЗ, II, 131), — Сх. Укр. (Київщина-Нехвороща); *горохвисько* — горохвиння, сухі стебла гороху після обмолоту, (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кійлівка); *гречисько* — місце, де росла гречка, (КМ), — Сх. Укр. (ibid.); *грібиско* — »місце, де была гріба (яма)« Ort, wo eine Kartoffelgrube war, (ВЛ), — Лемк.; *гробіско* — гробище, гробовище; Grabstätte, (ВУ), — Лемк. (Закарп.); *гукниско* — відгомін, ехо (зап. вл.), — Бойк. (Долинщина-Ілемня); *груліско* — Kartoffelfeld, (ВЛ), — Лемк.; *грушниско* — поле, після картопель, (ВБ), — Батюк.

Двориско — // *дворіско* (ВД) // *дворисько* (УДЗ, II, 131) — Hof, — Доли, Сх. Укр. (Київщина-Нехвороща); *дівчатиско* — // *дівчатіско* — згр. дівча, Mädel, (БД, ВУ), — Доли, Лемк. (Закарп.); *дівчиніско* — згр. дівчина, — Наддністр. (Мартинів); *дыхтовиско* — »Sumpfboden, Morast, трясавиця, саповина« (ВЛ), — Лемк.; *дубіско* — згр. дуб, (зап. вл.) — Надністр. (Стрийщина).

Жабіско — згр. жаба, Frosch. (ВУ), — Лемк. (Закарп.); *жандармиско* — згр. жандарм (зап. вл.), — Бойк. (Стрийщина-Тишівниця); *жидіско* — // *жидіско* (ВУ) — згр. жид (ВЛ, ВБ), — Батюк, Лемк. (Закарп.) Бойк; *жировиско* — (ЕЗ, 37-8) — Наддністр. (Городенщина).

Завезліско — // *завезіско* — »де ся западе земля« (ВЛ) — Лемк.; *замчисько* — »місце оточене ровом« (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кійлівка); *звертіско* — // *звертіско* (ВУ) — Rahne, abgefallene Nadeln (ВЛ), — Лемк. (Закарп.); *згаріско* — Brandstätte, (ВД), — Доли; *згорівчійско* — згр. горівка, (ВЛ), — Лемк.; *зорвиско* — »місце, де зорвало дерева, Rahne«, (ВЗ); »гүомена ялиця« (ВЛ), — Заміш., Лемк.; *зрубовіско* — »Ort im Walde, wo Bäume gefällt wurden, Holzschlag«, (ВУ), — Лемк. (Закарп.).

Капуниско — поле під капусту, Kohlfeld, (ВД), — Доли; *капустіско* — «верхнє листя капусти, що йде на годівлю скотини« (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кійлівка); *картопліско* — »картоплиння — свіжим годують скотину, сухим топлять« (УДЗ, II, 131, КМ), — Сх. Укр. (ibid.; Київщина-Нехвороща); *кладовиско* — цвинтар, кладовище, (УДЗ, II, 131) // *кладувисько* (ЕВ) — Сх. Укр. (Київщина; Житомирщина-Луки); *клапачійско* — згр. клапач, ніж, Kneif, (ВЛ), — Лемк.; *колопніско* — коноплисько, місце після коноплів, (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів); *конопльіско* — »сухе бадилля« конопель, »місце, де росли коноплі« (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кійлівка); *косиско* — ручка коси, (ВЗ), — Заміш.; *котіско* — згр. кіт (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів); *кумперіско* — поле після картопель (зап. вл.) — Лемк. (Горлич-

чина); *курисько* — згр. курка, (УДЗ, II, 131), — Сх. Укр. (Київщина-Нехвороща).

Льїнівсько — »abgestreifte Haut z. B. einer Schlange« (ВД, ВБ), — Батюк., Доли; *льїніско* — лінище, (ВЛ), — Лемк.; *ўожїсько* — згр. ложе; *placenta, Mutterkuchen* (БЗ); »sznur gruby, któgum przuwiązuje się drag (rubel)«, (ЯС), — Заміш., Наддністр. (Сівка, Мошківці).

Маковїсько — »маковиння, стебла маку«, (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кїйлївка); *млїско* — (< *mhlisko) »молга, Nebel«, (ВУ), — Лемк. (Закарп.).

Назвїско — згр. назва, (ВД); *Name*, назвище (ВБ), — Батюк., Доли.

Обложїсько — згр. обліг, (ВБ), — Батюк.; *ослїско* — згр. осел, (ЕЗ, 37-8) — Покуття (Снятинщина).

Панїско — згр. пан (зап. вл), — Бойк. (Стрийщина), Наддністр. (Мартинів); *пасвїско* — // *пасвіско* — »Weide, Trift« (ВЛ, ВД), — Доли, Лемк.; *пасовїско* — »Weide«, (ШГ, ВБ); *пасовїсько*, (КМ), — Батюк., Гуц., Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кїйлївка); *пїторачїско* — згр. пїторак (грїш), (ВЛ), — Лемк.; *пїячїско* — згр. пїяк, (ВЛ), — Лемк.; *пїсчїсько* — »sandiger Boden«, (ВБ) — Батюк.; *пїрожїсько* — згр. пїріг, (ВЛ), — Лемк.; *підвóрїско* — »Hof, Hofplatz«, (ВБ, ВД), — Батюк., Доли; *порошїско* — згр. порох, (зап. вл.), — Наддністр. (Дрогобиччина-Лїтиня); *прїєнсїско* — »прїєнище, місце, де росло просо«, (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина). *рїзвуско* — »pazwisko« (ЯС), — Наддністр. (Мошківці-Сівка); *пєнско* — згр. пєс (зап. вл.), — Наддністр. (Мартинів, Стрий).

Рубанїско — »льїс рубаний«, *Holtzschlag*, (ВЛ), — Лемк.; *руковище* — ручка, »Handgriff«, (ВЗ), — Заміш.

Сїдїско — »Sitz«, (ВУ), — Лемк. (Закарп.); *снопїсько* — згр. сніп, (УДЗ, II, 131), — Сх. Укр. (Київщина-Нехвороща); *соняш(н)їсько* — »свіже листя соняшника« (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кїйлївка); *ставїско* — місце, де був став, (ВД), — Доли; *стєблїсько* — згр. стєбло, (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерків.-Кїйлївка); *сєповїско* — »саповище, саповина« (ВД), — Доли; *счїстїско* — »Mutterkuchen« (БЛ), — Лемк.

Тєлятїско — згр. тєля, (ВБ); *тєлятїско*, (ВД), — Батюк., Доли; *тьмїско* — згр. тьма; »Nebel«, (ВЛ), — Лемк.; *торговїско* — »місце торгу, Marktplatz«, (ВЛ), — Лемк.

Увидїско — вид, (ВУ), — Лемк. (Закарп.).

Цєрковнїсько — місце коло церкви, (УДЗ, I, 164), — Сх. Укр.

Чоботїско — згр. чобїт, (СБ), — Бойк.

Хандярїско — баба-волоцюга, (ВБ), Батюк., *хлопчїско* — згр. хлопець (ВЛ, ВУ, УДЗ, II 11, ВБ), — Батюк., Бойк., Закарп., Сх. Укр.; *хрубачїско* — згр. хробак, *Wurm*, (ВД), — Доли; *хьжїско* — згр. хьжа; місце під хату (ВУ), — Лемк., (Закарп.).

Яшнїсько — »місце, де ріс ячмінь«, (КМ), — Сх. Укр. (Білоцерківщина-Кїйлївка).

3) Наросток *-сько*:

Бабсько — згр. баба (зап. вл.), — Лемк., Наддністр. (Вовчищовичі)¹⁾; *брильсько* — згр. брила (зап. вл.), — Лемк.

Військо — [*восько, войско, війско*] — exercitus, — відоме на цілому обширі; *воровсько* — Peitschenschlinge (ВД), — Доли.

Гливно — згр. глива (губа) (зап. вл.), — Лемк.; *глинсько* — згр. глина (зап. вл.), — Лемк.; *голівсько* — згр. голова (зап. вл.), — Лемк.; *хуїсько* — згр. hunia, (Погр.) — Лемк.

Дерівсько — згр. дерево (зап. вл.), — Лемк.; *дітиньсько* — згр. дитина (зап. вл.), — Лемк.

Зільсько — згр. зілля (зап. вл.), — Лемк.

Копривсько — згр. »коприва« (кропива) (зап. вл.), — Лемк.; *коровсько* — згр. корова (зап. вл.), — Лемк.; *кудільсько* — згр. »куділь« (кужіль) (зап. вл.), — Лемк.

Парсько — згр. пара (Dampf) (зап. вл.), — Лемк.; *периньсько* — згр. перина (зап. вл.), — Лемк.; *пильсько* — згр. пила (зап. вл.), — Лемк.; *пиўсько* — згр. пиво (зап. вл.), — Лемк.

Сільсько — згр. село, селище (зап. вл.), — Лемк.

Травсько — згр. трава (зап. вл.), — Лемк.

Хоробсько — згр. хвороба (зап. вл.), — Наддністр. (Мединичі).

в) Наростки *-ище, -исько, -сько* в українських місцевих назвах.

§ 13. Деякі висновки про взаємини наростків *-ище, -исько, -сько* в українській мові — головню коли йде про теренове розміщення цих наростків — дозволить нам витягнути розгляд топономастичного матеріялу на українському ґрунті.

З цього погляду можна відрізнити на українському мовному обширі:

1) Терени з назвами виключно на *-ище*:

Бердичівщина — *Погребища, Погребище*;

Берегівщина — *Бобовище*;

Бесарабія — *Селище*;

Борисівщина — *Вітище, Закутвище, Ізбище, Ігрище, Колодище, Мостище* (3 р.), *Погребище, Почулище, Пунище, Репище, Селище, Становище* (2 р.);

Брацлавщина — *Глинище*;

Бучаччина — *Монастирище*;

Васильківщина — *Бродище*;

Вінниччина — *Кутище* (2 р.);

Володавщина — *Городище, Селище*;

Володимир-Волинщина — *Горище, Городище* (2 р.), *Гумнище, Мостище, Тополище*;

Вороніжчина — *Городище*;

Заславщина — *Городище*;

¹⁾ Більшість записів із Лемківщини походить від ред. В. Смереканича.

Золотонощина — *Загородище*;
Житомирщина — *Воротище, Городище, Дворище, Коритище, Млиновище, Муловище, Слободище, Ставище, Топорище*;
Ігуменщина — *Бервище, Воротище (2 р.), Золобище, Мостище, Овсище, (2 р.), Озерище, Репище, Селище, Будище, Ізбище, Гринище, Ржище, Рожище, Плотевище*;
Канівщина — *Коротище (2 р.), Коритище, Манастирище (2 р.), Селище (4 р.)*;
Катеринославщина — *Городище, Озерище*;
Київщина — *Коритище, Маковище, Мостище (2 р.), Перевище, Пунниця, Селище, Трубище*;
Коломийщина — *Замчище, Млинище, Прулниця*;
Ковельщина — *Будище, Доротище, Горвище, Городище, Копище, Кузнище, Маковище, Мостище, Селище, Соколище, Торговище*;
Крем'янецьчина — *Сошище (2 р.)*;
Липовеччина — *Жорновище, Манастирище, Погребниця*;
Літинщина — *Клітище, Оленище, Ставище*;
Луччина — *Брище, Дубище, Городище (2 р.), Окопище, Рожище, Церковище, Ямище*;
Мараморощина — *Селище*;
Могилівщина — *Будище, Мостище, Селище, Татарища, Церковище*;
Мозирщина — *Вюнище, Захарище, Зимовище, Копище, Озерище, Селище, Ставище*;
Мукачівщина — *Селище*;
Новгород-Волинщина — *Вюнище, Городище, Коритище, Кутище, Роботище*;
Ольгопільщина — *Городище*;
Переяславщина — *Вюнище*;
Пинщина — *Валище, Велище, Замогилиця, Мостище, Побойще, Садище, Червище, Юнище*;
Полтавщина — *Будище, Камище*;
Старокостянтинівщина — *Волочища, Дубище*;
Сучавщина — *Селище*;
Ушиччина — *Городище*;
Ужгородщина — *Рєвища, Хлівниця*;
Харківщина — *Городище (2 р.)*;
Херсонщина — *Каменище (2 р.)*;
Черкащина — *Вюнище, Гутище, Манастирище (2 р.), Селище, Церковище, Шатрище*.

2) Терени з назвами на *-ище* й *-исько*.

Бережанщина — *Городище, Стрілище, — Стрілиська*;
Берестейщина — *Городище, Маковище, Полище, Селище, (Берестя Вол.) Ставище, Хлівниця, Хмелище, — Гугисько, Обозовисько*;

Наростки *-ище, -ишко, -ишо* в українській мові

2

973429

КЗ "ЗОУНБ
ім. О.М. Горького"
ЗОР

- Бібреччина — *Городище (2 р.), Мостище (2 р.), Підгородище,
— Гутисько, Мостиська, На Гутиську, Селисько;*
Брідщина — *Кутище, Літовище (Лютовище), Ратище, Яснище,
— Гутисько, Замчиська, Кадлубиська, Літовисько, Малини-
ська, На Гутиську, Стависько;*
Городенщина — *Незвища,
(Городенка) — Поточиська;*
Городеччина — *Яснища,
(Городок Ягайл.) — Воротиська, Жорницька;*
Грубешівщина — *Глинище, Селище,
— Гачиська, Глиниська;*
Добромильщина — *Малиновище,
— Вапнисько, Горбисько, Городисько, Косариська, Мохови-
сько, Рибницько;*
Долинщина — *Бубнище, Городище, Малиновище,
— Обориська;*
Дубенщина — *Гумнище, Жорнище, Оселище, Річище, Ставище,
— Городисько;*
Звенигородщина — *Будище (2 р.),
— Замчисько;*
Жовківщина — *Жарище, Комарище,
— Гутисько, Стависько;*
Камянеччина — *Татарища,
— Гумницько;*
Надвірнянщина — *Замчища,
— Селиська;*
Овручина — *Городище, Копище, Купище, Мостище, Рожище, Се-
лище, Снітище, Шаблице, Шатрище,
— Селиська;*
Острожчина — *Ріпище (3 р.),
— Хмелисько;*
Радомищина — *Будище, Вюнище (2 р.), Городище (4 р.), Зимови-
ще, Плитовище, Селище, Ставище, Церквище,
— Городиська, Ростисько;*
Равщина — *Селище,
— Коноплицько, Літовиська, Селисько, Стависько;*
Рівенщина — *Бичище, Глинище, Городище (2 р.), Ігрище, Мона
стирище, Ріпище, Селище, Углище (3 р.),
— Селисько (2 р.);*
Рудеччина — *Городище,
— На Гатиськах;*
Станиславівщина — *Селища,
Селисько (2 р.);*
Таращанщина — *Городище, Ставище,
— Полотницько;*
Теребовельщина — *Гумнища,
— Гумницька, Млиниська;*

Тернопільщина — *Городище* (2 р.),
— *Замчиська, Перевалиська.*

3) Терени з назвами на *-ище, -исько, -сько.*

Дрогобиччина — *Воротище, Городище* (2 р.), *Коритище, Коро-
тище, Млинище, На Дворищі, Ставище, Стопище, Терсевище,*
— *Стависька,*
— *Солонсько;*

Жидачівщина — *Млинища,*
— *Млиниська,*
— *Крупсько;*

Самбірщина — *Бусовище, Городище, (Літовище),*
— *Літовиська, Пеклиська, Хлівська, Яворницька,*
— *Головецько.*

4) Терени з назвами на *-ище, -сько.*

Калущина — *Ігровище, Мостище,*
— *Топільсько;*

Стрийщина — *Глинища, Гнилице, Замчище, Літовище, Салашище*
Селище, Соколище, Черинище, Яворище,
— *Головецько, Кавсько, Синевідсько, Славсько, Угерсько;*

Турчанщина — *Млинище,*
Висоцько, Головсько, Задільсько, Молдавсько, Ропавсько.

5) Терени з назвами на *-исько, -сько.*

Ліщина — *Літовиська, (Лютувиська), Щитисько,*
— *Буківсько, Зубенсько;*

Сяніччина — *Вугляриська, Замчиська, Збоїська, Селиська, Яслиська,*
— *Буковсько;*

Ярославщина — *Маковисько,*
— *Висоцько, Моравсько.*

6) Терени з назвами виключно на *-исько.*

Горличчина — *Кадлубиська;*

Грибівщина — *Вовчиська, Замчиська;*

Гусятинщина — *Замчисько;*

Золочівщина — *Вівсисько, Замчисько, Кадовбиська,*
Пліснисько;

Каменеччина — *Глинисько, Гумниська, Змиєвисько,*
(Камінка Срум.) Стависько;

Кіцманщина — *Кадовбиська;*

Ляticівщина — *Городисько;*

Маріямпільщина — *Вуглисько, Підвуглисько;*

Мостищина — *Довгомостиська, Мостиська;*

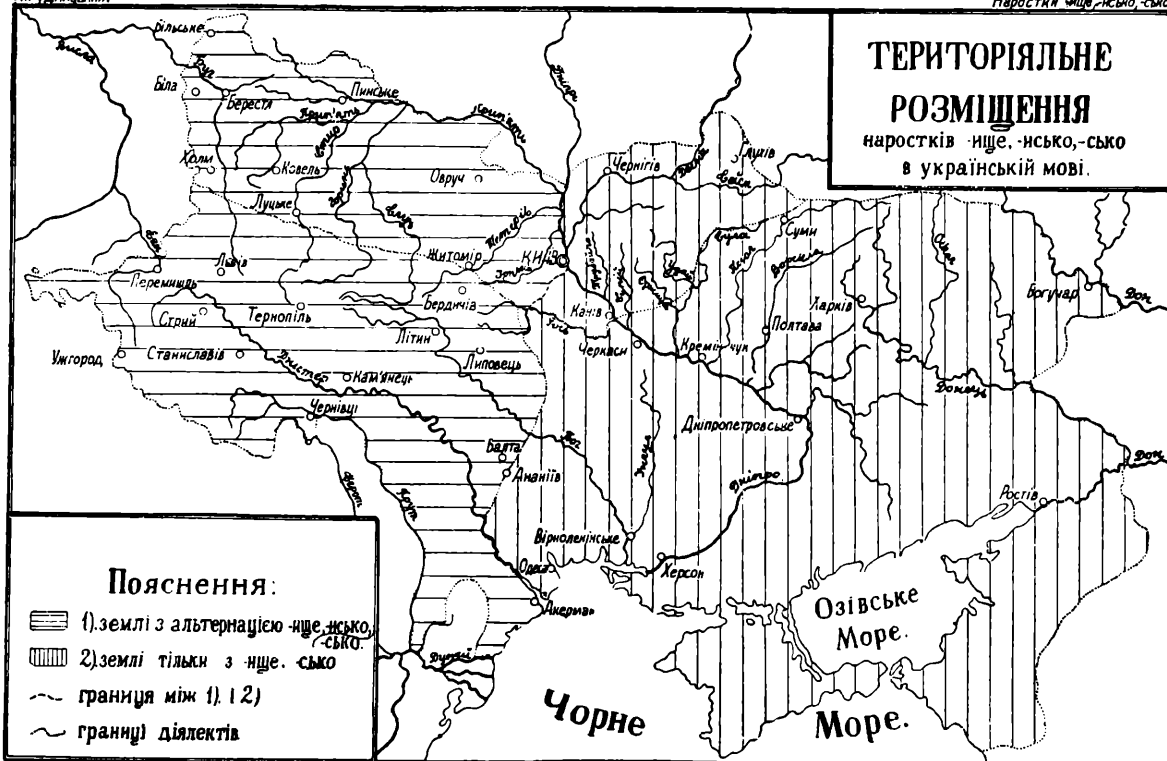
Перемишлянщина — *Двориська, Малиниська, Неділиська;*

Перемищина — *Глиниська, Городисько, Гутисько, Селисько;*

Підгаєччина — *Обозиська, Стависька;*

Проскурівщина — *Печиська;*

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ РОЗМІЩЕННЯ наростків -ище-, -нсько-, -сько в українській мові.

Рогатинщина — *Млиницька, Порубиська*;
Ряшівщина — *Гутисько*;
Скалатщина — *Підволочиська, Хмелиська*;
Сокальщина — *Погробиська* (3 р.), *Селиська* (2 р.);
Томашівщина — *Кадлубиська*;
Яворівщина — *Вуглярська, Змиєвська, Селиська, Стависька*.

§ 14. Наведений угорі лексикальний і топономастичний матеріал дозволяє устійнити такі загальні висновки про теренове розміщення наростків *-ище, -исько, -сько* в українській мові:

Цілий український мовний обшир можна поділити, відповідно до того, як у ньому виступають два перші наростки: *-ище, -исько* на дві частині: східню й західню. Цей поділ узагальному покривається з діалектичним поділом Ганцова – Зілинського, коли йде про південно-українські говори. І так, у південно-західніх говорах зустрічаємо один побіч одного наростки *-ище, -исько* (місцями з перевагою одного, то знову другого наростка), в південно-східніх говорах виключно наросток *-ище*. Коли йде про північно-українські говори, то їх ділить лінія Сквир - Київ - Дніпро на дві частині: західню й східню; в першій маємо чергування наростків *-ище, -исько*, в других виключно наросток *-ище*.

Що-ж до теренового розміщення наростка *-сько*, то він у функції неутрального йменникового формансу (нпр. *військо*) відомий на всьому, українському мовному обширі. Як авґментативний форманс (нпр. *коровсько*) виступає наросток *-сько* тільки в західньо-українських говорах, точніш, у говорах надсянських й лемківських, часом у наддністрянських.

г) Наростки *-ище, -исько, -сько* в історичних пам'ятках до р. 1830.

§ 15. В історичному матеріалі української мови можна відізнати ось який кількісний стосунок наростків *-ище, -исько, -сько*:

1) Цілковитий брак наростка *-исько* знають пам'ятки:

а) що в словниках: — И. И. Срезневський: «Матеріалы...¹⁾ Спб. 1893. — И. П. Новицький: «Справочный словарь юридических терминов... Київ 1871. — Н. Горбачевський: «Словарь древняго актового языка» Вильна 1874.

б) крім цього такі пам'ятки: — «Приручний словарь славено-польскій» Львів 1830. — Молдавські грамоти (гл. Влахо-болгарскія грамоты» Спб. 1840). — Менський Апракос XIV ст. — Пересопницький рукопис XVI ст. — Збірник Кондрацького XVII ст. — Учительна Єванґелія з року 1659 (Нац. Муз. Львів ч. 12857) — Учительна Єванґелія з року 1640 (БНТШ Львів ч. 236) -- Замойська Єванґелія XVI ст.

¹⁾ Точніш у «Літературі».

2) Наростки *нище, -исько, -сько* виступають рівнорядно, один побіч одного, в таких пам'ятках:

а) що в словниках: — Є. Тимченко: »Історичний Словник«... Київ 1930.

б) крім цього: — »Лексикон Зизанія« Вильна 1596. — »Лексикон Беринди« 1629. — Крехівський Апостол XVI ст. — К. Т. Ставровецький: »Зерцало Богословії« 1618. — К. Т. Ставровецький: »Роҳманівська Євангелія« 1610. — К. Т. Ставровецький: »Перло Многоцінне« 1648. — М. Смотрицький: »Казаньє«..., — »Учительна Євангелія« XVII ст. (Б. Нар. Д. Львів ч. 31). — Грамоти (опр. Розов). — Лемківська Псалтир'я (опр. Огієнко). — Апокріфи і Легенди (опр. Франко).

§ 16. На основі вилічених угорі памяток можна устійнити й схронологізувати такий історичний матеріал із наростками *-нище, -исько, -сько*:

1) Наросток *-нище*:

Боролиця — місце боротьби; arena (Ср) — XV (Ср) ¹⁾; **Бадільниця** — місце розпусти; *παρθεῖον*, lupanar (Mi); **мѣстце розпѣстныхъ** (Бе) — XIV (Ср), XVII (РЄ, Бе); **бѣище** — місце, де молотять збіжжя; **бѣвнско, мѣстце, гдѣ звожи молотятъ, токъ** (Бе, Mi), — XVII (Бе); **бѣрвище** — місце боротьби; locus certaminis (Mi); **тризниця**, місце, гдѣ викають повдинки (Бе), — XVII (Бе); **бѣчище** — згр. бік, — XVIII (Ти); **бѣвнчище** — **бѣвнчище** — місце, де був цвинтар; мѣсто, гдѣ було прежде кладбище, буище (Ср), — XII - XVIII (Ср); **бѣсѣйлиця** — місце забав; **плѣсалища** (Бе), — XVII (Бе).

Балища — згр. вал (Ср), — XVI - XVIII (Ср); **видовище** — місце ігрищ, видовисько (Бе); дивна річ, предмет подиву (Ти), — XVII (Бе, Ти); **веретенища** — згр. веретено (Ср), — XVI - XVIII (Ср); **влагалища** — **влагалища** — місце, куди щось вкладається; *βαλάντιον*, сгитена (Mi); 1) Те, в чого середину можна що покласти, торба, кишеня 2) Вкладка, (Ти); футляр, чаколь (Ср), — XI - XIV (Ср), XVI (РЄ, Ти); **власежища** — волосожар, констеляція зізд; *πλειάδες* (Ср), — XIII - XV (Ср); **волнища** — згр. віл, — XVII (Ко); **волочища** — ? (Ср) — XV (Ср); **врочища** — уроцище, — XV - XVII (Ти); **врѣтища** — **вртнища**; мішок; одяг жалібний; *σάκκος*, silicium (Mi); **плѣхта, жалоба, жалобный вѣиръ** (Зи); **власница, плѣхта, жалоба, жалобный вѣиръ** (Бе); мѣшок, карманъ, *saccus*, *μάσπιπος* (Ср); груба одяг (Ти), — XI - XII (Ср), XVI (Зи), XVII (Бе, РЄ, ПМ, Ти); **вложища** — **вложища** — *στάδιον*, stadium (Mi); **поприще, стадія** (Ср), — XI - XIII (Ср); **взвнчища** — **взвнчища**; *δωσμητέριον*, carcer (Mi); **темница**, (Ср), — XVI (Ср); **вмѣстища** — **харіон**, locus (Mi); **сосудъ** (Ср), — XI (Ср); **всеприяттѣ**

¹⁾ Римськими цифрами зазначено вік, пояснення скоротів гл. при кінці праці.

лице — *πανδοκειον*, *deversorium publicum* (Ср), — XVI (Ср), XVII (Бе); **вззлище** — вязница (Ти), — XVII-XVIII (Ти).

Гаввище — місце, де був гай (Ти), — XVIII (Ти); **глинище** — місце, де копають глину (Ти), — XVI-XVII (Ти); **гляднилице** — видовище; те, на що глядять (Ти); ганебний стовп, *Ргапдег* (Фр, Ср); — XVIII (Ти, Фр); **гноище** — 1) місце, де гній 2) згр. гній; 1) купа гною 2) місце куди складається гній (Ти); навозная куча (Ср), *κοπρών, κοπρεα, fimentum* (Mi), — XI (Ср), XVII (РЄ), XVIII (Ти); **годйще** — згр. рік (годъ); година, время, рокъ, часть, годъ (Бе); *καιρός, tempus* (Mi), — XVII (Бе, Ди, РЄ); **головище** — згр. голова (Ти), — XVIII (Ти); **городище** — градище — 1) згр. город 2) місце, де був город; *φρουριον, castrum* (Mi); городъ, мѣсто, гдѣ былъ городъ (Ср); місце, де стояв город (Ти), — XI-XIV (Ср), XV (Ти, Ро), XVIII (Ти, АЮЗР); **греблице** — місце, де була гребля (Ти), — XVI (Ти); **гречище** — стерня після гречки (Ти), — XVI (Ти); **гровище** — 1) згр. гріб 2) місце гробів, кладовище; *μνημιον, sepulcrum* (Mi); могила, *sepulcrum*, мѣсто гробовъ, кладбище (Ср); кладовище, могилки (Ти), — XIII-XV (Ср), XVI (Ср), XVII (Ти), XVIII (Ти); **гробовище** — кладовище, могилки, гробки, печери, де ховали мерців (Ти), — XVII-XVIII (Ти); **гѣковище** — рід птахи; онокротал, птахъ подобный левбѣдѣн, къторій пысок оуложивши в' кодѣ гѣкает якъ осель, гѣпач (Зи); той, хто гукає (Ти), — XVI (Зи, Ти); **гѣмнище** — пляц при гумні (Ти), — XVIII (Ти); **гѣнище** — згр. гуня (Ти), — XVII (Ти); **гѣтище** — місце, де була гута (Ти) — XVIII (Ти).

Дворище — 1) згр. двір 2) місце, де був двір; *aula* (Mi); двір, подвіря (Ти), — XII-XIV (Ср), XIV (Ро, Ти), XV (Ро, Ср, Ти), XVI-XVIII (Ти); **дикочище** — 1) дивна річ, предмет подиву 2) потвора дивогляд (Ти); **диворъ, видокъ, игриско, мѣсце, на которомъ игриска справованы бывають** (Бе), — XVII (Бе, Ти), XVIII (Ти); **днище** — **длннще** — день пути (Ср); день дороги (Ти); *dies* (Mi), — XIV (Ср), XV (Ср, Ти); **днѣприще** — висохле річище Дніпрове (Ти), — XVIII (Ти); **домище** — згр. дім (Ти), — XVI (Ти); **долище** — заглибина; *λάκος, lacus* (Ср), — XII-XVI (Ср); **дорище** — земля подъ пашню (Ср), — XV (Ср); **дѣлателище** — **дѣлалнште**; *εργαστηριον, officina* (Mi); **карстатъ** (Бе); *warsztat* (СС), — XVII (Бе), XIX (СС); **дѣтище** — згр. **дѣтѣ**, *infans* (Mi); **дѣтя, хлопця** **среднѣ бо вѣсть або немовлятко, або рожай, плодъ, поколѣнь або потомство** (Бе), — XI (Ср), XIV (Ср, Ап), XVI (Зи, Ти), XVII-XVIII (Бе).

Бдамище — згр. **ѣдма** — болото (Ср), — XIV-XV (Ср); **ѣзовище** — місце, де поставлені єзи · сїти (Ти), — XVI (Ти).

Жіртвище — 1) місце жертви, 2) згр. жертва, *θυσιαστήριον, altare* (Mi); **жертвеникъ, templum** (Ср); місце, де приносить жертви (Ти); згр. жертва (РЄ); *božnica* (СС); — XIII-XVI (Ср), XVII (Ти, РЄ), XIX (СС); **жидище** — згр. жид (Ти), — XVII (Ти); **жйліище** — 1) жила 2) місце, де хтось живе; *οικητήριον, domicilium* (Mi); **мишканье, домъ** (Зи, Бе); **пльмѣ** або **жйла** (Бе); *mieszkanie* (СС), — XI-XIX; **житнище** — стерня після жита (Ти), — XVIII

(Ти); жѣпище — жюпище — місце на попіл, могила, гріб; *σάρος*, *simulus*, *τάφος*, *τύμβος*, *μνήμα*, *μνημείον*, *sepulcrum* (Mi); могила, *simbus*, *sepulcrum* (Cp); гробъ, *лма* (Бе), — XII - XVI (Cp), XVII (Бе), XIX (CC).

Замѣище — мѣсто, занятое подъ распашку (Cp), — ?; зворнище — зворнище — зворнище — зворнище — 1) згр. збір, 2) місце збору, святиня, суд; *συνέδριον*, *συναγωγή*, *conventus* (Mi); собрание, синагога, судъ (Cp), — XI - XIII (Cp), XIV (Ап), XVI (ПЕ), XVII (ЯЕ); змѣтище — білотина, калъ, *zmietisko* (KA), — XVI (KA); зрѣлище — місце, де щось оглядається, видовище; *widowisko* (CC); *theatrum* (Mi) — XIX (CC).

Игрилице — 1) місце игрищ 2) игрища; *παῖγιον*, *ludus* (Mi); игриско, мѣстце гочитки, выкають и поединки и комедии (Бе), — XII - XIV (Cp), XVII (Бе); игрище — 1) місце игрищ 2) игрища; *παῖγιον*, *ludus* (Mi); *ludus*, забава, зрѣлище (Cp), — XI - XIV (Cp); игрище — місце гри, сцена, *σκηνή*, *scena* (Mi), — XI (Cp); изборище — зборище — XVI (ПЕ), XVII (ЗБ); извылище — місце, де хтось мешкає (Cp), — XV (Cp); исхѣдище — 1) згр. исхѣдъ, 2) перехрестя доріг; *διέξοδος*, *exitus* (Mi), *вхѣжѣнѣ вадътченѣ вѣды* (Зи); *вхѣжѣнѣ* або *роспѣтъ*, *перехрѣствѣ* (Бе), — XI - XII (Cp), XVI (Зи), XVII (Бе, Ди), XIX (CC).

Клѣпище — 1) згр. клѣ 2) місце почитання божків, біжниця; *τέμενος*, *delubrum*, (Mi); *βομός*, ага і *εἶδωλον*; вмѣстилице (Cp); поганскла црковъ (Бе); *boznica* (CC), — XI - XIV (Cp), XVII (Бе, РЕ), XIX (CC); кладбище — кладовище (CC), — XIX (CC); *кладъзище* — місце, де був колодязь (Cp); *fossa*, *λάκκος* (Mi), — XV (Cp); *кльчище* — плаха, расколотоє дерево, лучина (Ак), — XVI (Ак); *козлище* — згр. козел (РЕ), — XVII (РЕ); *копѣлицище* — згр. копил, байструк (Cp), — XV (Cp); *копнище* — держак ратища; *δόρυ*, *hasta* (Mi); *древко* (Cp), — XIV - XV (Cp); *копище* — місце зібранъ «копи» (Cp), — XIV (Cp); *коповище* — мѣсто для сходки на копу (Ак), — XVI (Ак); *крокище* — місце, де сховані скарби; *ταμείον*, *aerarium* (Mi), — XI - XIII (Cp); *крѣстилице* — місце хрещення, *φιάλη* (Cp) — XII - XVIII (Cp); *кѣпилице* — місце купна; *forum* (Cp); *ἀγορά*, *forum* (Mi), *торжище*, *ринѣкъ* (Бе), — XIV - XV (Cp), XVII (Бе); *кѣпище* — згр. *кѣпъ* (Cp), — XII (Cp); *кѣповище* — місце купна, *торг* (Cp), — XIV (Cp).

Лѣгомище — леговище (Фр), — ?; *ловище* — 1) місце ловів 2) лови; *κυνήσιον*, *venatio* (Mi); мѣсто для звѣринной и рыбной ловли; *состязаніе* (Cp), — XI - XV (Cp); *ломнище* — поламаний буряни лѣсъ (Cp), — XVI (Cp); *лѣтѣвище* — літовище; *лѣтняя стоянка* (Cp), — XIII (Cp).

Молиткище — місце молитви; *ναός*, *templum* (Mi); *молельня*, *храмъ* (Cp), — XIV (Cp); *мольбище* — місце молитви (Cp), — XVI (Cp); *мочище* — мокре місце (Cp), — XIII (Cp); *мѣжицище* — згр. *мужик* (Ко), — XVII (Ко); *мытище* — місце, де побирають мито (Cp), — XVI (Cp); *мързлицище* — предмет обридження (Cp), — XV (Cp).

Нырище — 1) місце, де находиться ныр 2) вежа; *οικηλεδον*, domicilium (Mi); розвалины ныра, башни (Ср); с пѣскѣ домѣ, ямка (Зи); с пѣскѣ домѣкъ, ямка гнѣздѣ (Бе); jama z piasku zrobiona (СС), — XIII (Ср), XVI (Зи), XVII (Бе), XIX (СС).

Обиталище — місце, де хтось перебуває; *οικητήριον*, domicilium (Mi); жилище (Ср), мѣшканє, домоуктєво, жилище, кѣща (Бе); romieszkanie (СС), — XI - XII (Ср), XVII (Бе), XIX (СС); обѣвище — згр. обув (Ср); *ὀπόμενα*, calceus (Mi), — XIV (Ср); обѣдище — місце обѣду (Ср), — XV - XVI (Ср); окарнище — згр. вѣчар (Ко), — XVII (Ко); огнище — *εσχάρα, πυρεῖον*, focus (Mi); очагъ, костеръ, кострище; мѣсто, гдѣ былъ костеръ; жертвенникъ (Ср); кратка до печенѣвъ, рѣшт (Бе), — XI - XIV (Ср), XVII (Бе); огородинище — згр. огород (Ср), — XIV - XV (Ср); оскѣнище — держакъ ратища; древно копыя (Ср), — XIV (Ср); осчѣпище — оскѣпище, — XIV (Ср); отрочище — згр. отрок; *παῖδάριον* (Mi), — XII (Фр), XIV (Ср); отрѣвище — отрѣвище — згр. отруби; *κάταρμα*, что бросается при очищеніи, отрѣбє (Ср), — XIV - XV (Ср); очистилице — *πλαστήριον*, piaculum (Mi); умилюстивительное приношеніе, жертвенникъ (Ср); жертвенникъ, ѣлагланица, мѣстце на офѣкрованє (Зи); жертвенникъ.. очистилице, мѣстце на которомъ Бога офѣкрами влѣгаютъ (Бе), — XII - XV (Ср), XVII (Бе).

Парище — згр. пара; паръ, сильный жаръ (Ср), — XVII (Ср); **пастчище** — 1) згр. пасѣка 2) місце пасѣки (АЮЗР), — XVI (АЮЗР); **перевѣсище** — перевѣсы; мѣсто, гдѣ устроены перевѣсы - сѣти для ловли птицъ (Ср), — XII - XV (Ср); **платище** — згр. платье; *ράκος*, rannus (Mi); лоскутъ, обривокъ ткани (Ср), — XI - XVII (Ср); **плѣтовище** — держакъ кнута; рукоятка у плети, кнотовище (Ср), — XVII (Ср); **плѣчище** — 1) згр. плѣча 2) місце торгу; торгъ, площадь (Ср), — XI (Ср); **плѣсѣлище** — игриско вѣсѣлице (Бе); *miejsce do tańcu* (СС), — XIII (Бе), XIX (СС); **повѣнище** — 1) бій, 2) місце бою; сраженіе, битва кровопролитная; мѣсто, гдѣ была битва (Ср), — XI - XIV (Ср); **повѣдѣище** — мѣсто побѣды, битвы (Ср); *miejsce zwycięskie* (СС), — XI (Ср), XIX (СС); **подѣвѣжище** — прибѣжище (Ср); *καταφυγή*, refugium (Mi), — XI (Ср); **позорище** — *θέατρον*, theatrum (Mi); зрѣлище, представленіе, сборище, собраніе (Ср); **пѣцъ**, гдѣ ширѣють або кѣншти или комедію справѣють (Зи); **пѣцъ** подвигѣвъ, поприще, загонъ, мѣстце, гдѣ бывають китѣчки и ширѣлѣстка и збиванѣса игръ або танцѣкъ и збѣвѣдокъ (Бе), **пѣцъ**, шранки, гдѣ съ игрискомъ присмѣтрѣють (Бе), — XI - XV (Ср), XVI (Зи), XVII (Бе, РЄ); **позрѣлище** — згр. позракъ, злуда (Ср), — XIV (Ср); **покоище** — 1) згр. покои 2) місце вѣчного спочинку; мѣсто успокоенія, кладбище, жилище, обитель, приютъ дающій, отдыхъ, время отдыха, отдохвенія (Ср), — XI - XV (Ср); **полчище** — **плѣчище** — 1) згр. полк 2) місце таборуваннѣ; *παραβολή*, castra (Mi); **пѣзокъ** (Зи); **гѣфецъ** (Бе), — XVI (Зи), XVII (Бе); **поприще** — **пѣчище** — *στάδιον*, stadium (Mi); путевая мѣра, стадій (Ср); **мѣла**, к тон замкѣтєса 1000 кроковъ або осмъ стадій, **стаіѣвъ**, **гонѣкъ** (Бе), — XI - XVII (Ср), XVII (Бе, РЄ), XIX (СС);

по пѣдилищѣ — 1) місце перегону 2) прогін, прогнання; *αποδροπαιον*, прогонительство (Ср), — XV (Ср); *пѣртищѣ* — *пѣртищѣ* — згр. портъ, сукно; *ρακός, rannus, vestis* (Mi); отрѣзокъ, кусоць ткани; одѣяніе; нить (Ср), *сѣкно* (Бе); *sukno* (Сс), — XI - XVI (Ср), XVII (Бе, РЄ), XIX (Сс); *послѣшалищѣ* — *auditorium*, (Mi); мѣсто слушанія (Ср), — XIII (Ср); *посмѣжищѣ* — *рѣганіе, роsmiewisko* (КА), — XVI (КА); *пѣточнщѣ* — 1) згр. потік 2) місце потоку, пропастъ; *βάρανδρον, fovea* (Mi), пропастъ (Ср), — XI (Ср); *рѣлюводѣйчищѣ* — *nothus* (Mi) — XI (Ср), XVII (Бе), XIX (Сс); *рѣвонщѣ* — *sinus* (Mi); мѣсто у берега, гдѣ буваєть прибой, заливъ, затокъ (Ср), — XIII (Ср); *рѣвѣжищѣ* — *refugium* (Mi); убѣжище, мѣсто утѣшенія, утѣшеніе, помощь (Ср), — XI - XVII (Ср), XVIII (Пс); *рѣвмѣлищѣ* — *domicilium* (Mi); вмѣстилище (Ср), — XI (Ср); *рѣвстаннщѣ, λιμνη, portus* (Mi); пристань, городъ съ пристанями, гавань, заливъ; *рѣвѣжище, рѣвютъ, спасеніе* (Ср); *дображ пристань, мѣстце; портъ, пристань* (Бе); *port, lad* (Сс), — XI - XV (Ср), XVII (Бе, РЄ, ЕЯ), XIX (Сс); *рѣвстаннщѣ* — гавань (Ср), — XI (Ср); *рѣвходнщѣ* — *reditus* (Mi); оплотъ, *рѣвѣжище* (Ср), — XIII (Ср); *рѣвмѣлищѣ* — *δοχειον, hospitium* (Mi); вмѣстилище, хранитель (Ср); *рѣвмѣлищѣ, рѣвнштокъ* (Бе); *pa-zynie, stek, gospoda* (Сс), — XI - XIII (Ср), XVII (Бе), XIX (Сс); *рѣвзнщѣ* — *сognoмен* (Mi); прозвание, прозвище (Ср), — XI (Ср), XVI (КА, РЄ); *рѣвнщѣ* — мѣсто выливанія, высыпанія (Ср), — XIV (Ср); *рѣвднщѣ* — згр. *рѣвдѣ; запруда, гать* (Ср), — XVI (Ср); *рѣвнщѣ* — згр. *путь; дорога* (Ср), — XIV - XV (Ср) *рѣвнщѣ* — *полнщѣ*, — XI - XV (Ср).

Рѣвнщѣ — згр. *раб; рабъ* (Ср), — XVII (Ср); *рѣвнщѣ* — *дѣру, hasta* (Mi); *гатица, ошѣпѣ, волочинѣ, стрѣла, волтъ* (Бе); сѣтъ для звѣринной и для рыбной ловли (АК); *włócznia, strzala* (Сс), — XVI (АК), XVII (Бе), XIX (Сс); *рѣвнщѣ* — *κοντός, portica* (Mi); держак ратища; *oszczepisko* (Сс), — XIX (Сс); *рѣвнщѣ* — *рѣвнщѣ* — русло ріки (АК), — XVI (АК); *рѣвнщѣ* — *fons* (Mi); родникъ, ключъ (Ср), — XII (Ср); *рѣвнщѣ* — *rannus* (Mi); ветхая одежда, лахматя (Ср); *рѣвнщѣ* *подрачанаѣ* *лѣво ошарпанаѣ* *сѣкнѣ*, *платокъ* *лѣво шмата* *такъ сѣкнѣ* *лѣво и полотнѣ* (Бе), — XII (Ср), XVII (Бе, РЄ); *рѣвнщѣ* — *рѣвнщѣ* — поле, гдѣ росла рожь, жниво (Ср), — XV (Ср); *рѣвнщѣ* — *рѣвнщѣ* — рѣвнщѣ (Ср), — XIV - XV (Ср).

Рѣвнщѣ — згр. *саг, одаг; σάκος, saccus* (Mi); грубая одежда, *рѣвнщѣ* (Ср), — XIII (Ср); *сѣвнщѣ* — *зѣвнщѣ; сѣвнщѣ* — *сѣвнщѣ* — *сѣвнщѣ* — *сѣвнщѣ* — *ἀγιασμα, sanctuarium* (Mi); *цѣрковъ* (Бе); *ołtarz, ofiara, cerkiew* (Сс), — XI (Ср), XVII (Бе), XIX (Сс); *сѣвнщѣ* — 1) згр. село 2) місце після села; *σκήνωμα, stentorium* (Mi); жилище, мѣсто жительства, поле, пашня (Ср); пространство земли, мѣсто занятое разными постройками, дворомъ, гумномъ, амбарами (АК); *mie-szkanie, przebywanie* (Сс), — XI - XVI (Ср), XV (Ро), XVI (АК), XIX (Сс); *сѣвнщѣ* — *сѣвнщѣ* — *сѣвнщѣ* — *συναγωγή, conventus* собрание, соборъ, синагога, совѣщаніе, разборъ, пересмотръ дѣла (Ср); *соннщѣ, громада людѣй, зѣвнщѣ, божница, жидовская школа, сѣв-*

вѣрище (Бе); zgromadzenie, miejsce (CC), — XI - XIII (Ср), XIV (Ап), XVII (Бе, РЕ, ЕНД), XIX (СС); спалище — спалнище — мѣсто сна, спанья; мѣсто упокоеня, могила (Ср), — XV - XVI (Ср); срлмище — rudenda (Mi); тайный удъ (Ср), — XVI (Ср); стѣнище — *στάδιον*, stadium (Mi); мѣсто остановки въ пути, путевая мѣра (Ср); становико (Бе), stanowisko (CC); станище — 1) згр. став, 2) місце, де був став (Ср, Ро), — XV (Ср, Ро); стражище — 1) згр. »стражъ«, 2) місце сторожі; specula, custodia (Mi); сторожка, шалашъ, хыжина, укрѣпленіе (Ср), — XI (Ср); страшилище — то, чемъ пугають (Ср), — XIV (Ср); стрѣлище — *στάδιον*, stadium (Mi); перестрѣль, разстояніе, на какое достигается выстрѣль, мѣра разстоянія (Ср), — XI (Ср); стрѣльнище — згр. стрѣльба; вистрѣль, разстояніе на вистрѣль (Ак), — XVI (Ак); сѣдѣище — tribunal (Mi); мѣсто суда, судъ (Ср); ратѣшъ... мѣстце къ сѣжнью (Бе); ratusz, trybunał (CC), — XIV (Ср), XVII (Бе), XIX (СС); сѣдѣище — сѣдѣище — *κρίτηριον*, βήμα, δικαστήριον (Mi), мѣсто суда, судъ, собраніе суда (Ср), сѣдѣище, ратѣш, сѣд, вслжкн трибунал, мѣстце къ сѣжнью; стоаль, стоальць, крѣсло (Бе), ratusz, trybunał (CC), — XI (Ср), XVII (Бе, РЕ), XIX (СС); съборище — зборище; сѣмѣтище — сѣмѣтище, куча сору, мѣсто, куда выкидываютъ нечистоту (Ср), — XI - XV (Ср); сѣньмище — сонмище; сѣдѣлище — *καθέδρα*, sedes (Mi), сидѣніе, мѣсто для сидѣнія, престоль какъ символъ власти, высокоаго значенія, вмѣстилище... (Ср); стоальць, казалища, катеѣдра валинская або сидѣнье (Бе); krzesło, wielkie do siedzenia, katedra (CC), — XI - XV (Ср), XVII (Бе, ЗБ, ПМ, РЕ, ЕНД, Е Я), XIX (СС); сѣносѣчище — місце, де косять сіно (Ср), — XIII (Ср).

Танище — *ταμίσιον*, promptuarium (Mi); потайное мѣсто, тайникъ (Ср), — XI (Ср); токарнище — згр. товар; станъ (Ср), — XIV - XVI (Ср); торговище — forum (Mi); мѣсто торга, площадь (Ср), — XI (Ср); тѣржище — тѣржище — тѣржище — *κόμη*, vicus, αγορά, forum (Mi), базаръ, базарная площадь, вообще площадь (Ср), рынокъ, торгъ (Зи); рынокъ, торгъ (Бе), — XI - XIII (Ср), XVI (Зи, ПЕ), XVII (Е Я, Бе); трѣвище — трѣвникъ, олтѣаръ, жертвотникъ, офѣровникъ, мѣстце до колена або рѣзана любѣ палена офѣръ, престоль, офѣра (Бе); kościółek pogański (CC), XVII (Бе), XIX (СС); трѣзѣнище — *στάδιον*, locus certaminis (Mi), трыжнище, мѣстце гдѣ офѣръ заколюють (Зи); мѣстце бывають побѣдники або шнрмѣрства або коюканѣ вытѣчки або кѣглѣрства и нынѣ таковыи... от сего натрѣжѣніе звѣтаѣтва оѣвѣлѣне, мзда, даръ звѣтаѣтва (Бе); miejsce, па którym odprawiano zapasy (CC), — XII (Ср), XVI (Зи), XVII (Бе), XIX (СС); трѣжнище — торжище; трѣдовѣище — locus certaminis (Mi); болѣзнь (Ср), — XIII (Ср); тѣржище — торжище; тѣлище — згр. тіло; *ξύανον*, simulacrum (Mi); идоль, истуканъ (Ср), — XV (Ср).

Ѧвѣжище — *φυγαδευτήριον*, refugium (Mi); мѣсто, гдѣ можно спастись, защита (Ср), — XI - XIV (Ср); ѡрозище — 1) місце перевозу, 2) перевѣз і спуск (Ро), — XV (Ро); ѡрилище — ѡжнище

— юзилице — *δεσμοτήριον*, carcer (Mi); темница, вузилице (Ср); **в**язніе, **в**язель издѣлка (Зи); кѣлик, тарас, тѣрма (Бе); więzienie (СС), — XI - XVI (Ср), XVI (Зи), XVII (Бе), XIX (СС); **в**жицие — вжицие — згр. **в**жь — вузол; funis (Mi); веревка, канатъ (Ср), **в**корозъ, стрычокъ, шнѣръ, мотѣвъ (Бе), — XIV (Ср), XV - XVI (Ти), XVI (ПЕ), XVII (Бе, РЕ), XIX (СС); **в**рѣчицие — **в**рѣчицие — врѣчицие — урочище, граница, естественная (Ср); miedza, uroczyszcze (Ро), — XIV - XVI (Ср), XV (Ро), XV - XVII (Ти), XVII (Е Я); **в**сокровицие — **в**скрокицие — сокровищница (Ср), — XI (Ср); **в**чилицие — schola (Mi); школа (Ср), — XV - XVI (Ср).

Хмѣлице — хмѣльник, хмѣлевый огородъ (Ак), — XVI (Ак); **х**ранѣлице — *κατάβουλις*, latibulum (Mi); хранилица, шпихлѣръ, клѣтъ на сѣване або инше яко мѣстце на складѣ (Бе), — XVII (Бе).

Цьркѣвцие — 1) згр. церква 2) поганська святиня; храмъ, кумирня (Ср), — XVII (Ср).

Чтилице — templum (Mi); чтимое то е за **н**а хвалѣт або к чом **н**а вываѣт хвалѣный, или чтимое, кѣпице, божица (Бе), — XVII (Бе).

Шмицие — згр. яма (Ср), — XV (Ср).

2) Наросток *-нсько*;

Багниско — згр. багно, — XVII (ЗБ); **б**оввиско — боцие (Бе); 1) боевище 2) тѣк, — XVII (Бе, РО).

Видовиско — видокицие — мѣсце игрищ (Бе); річ дивна, видовище (Ти); з польского widowisko (Фр), — XVII (Ти, Бе); **в**ѣвиско — поле, де був овес посіяний (Ти); — XVIII (Ти).

Горшиско — згр. горшок (Ти), XVIII (Ти); **г**рѣбовиско — кладовище (Ти), — XVII (Ти).

Дивовѣско — 1) дивовище, 2) дивна річ, дивогляд (Ти), — XVII (Ти, ПМ), XVIII (Ти).

Игриско — игрище; страданіе, бои, бытва, кланніе, гонитка, старанье, трѣженье, боязь, сконанье, тѣжкость, ширмѣрство, потичка, клопотъ (Бе), — XVII (Бе, РО).

Ловиско — ловище — 1) мѣсце ловів 2) ловля (Ро), — XV (Ро).

Нѣзкиско — або прозвиско также слава, достоинство (Бе); — XV (АЮЗР), XVI (КА), XVII (Бе, ЗБ); **н**асѣвиско — 1) посмиховище 2) наруга; оукоризна (Зи); — XVI (Зи), XVII (ЗБ, ЕНД).

Обмовиско — обмова (Фр), — XVII (РО); **о**гниско — огнище; огонь або стѣсъ дровъ палаючій (Бе), — XVII (Бе); **о**кнѣско — згр. вікно; мѣстце **в**рканов к рѣцѣ (Бе), — XVII (Бе); **о**щѣписко — держак ратища; кончѣръ (Бе), — XVII (Бе).

Пасѣвиско — пасовище — XVII (ЗБ, РЕ), **п**осѣѣвиско — посѣѣкицие, перадоканіе, потѣха, стѣха (Бе); **п**оношніе (ПП), — XVII (Бе, ПМ, РЕ), XVIII (ПП); **п**рѣзвиско — прозкицие, презимѣ, промѣнокъ (Бе); przewisko (Ро); **п**рѣзвище (АЮЗР), — XV (Ро), XVII (Бе).

Становиско — станиця (Бе); становище (ПМ, РЄ), — XVII (Бе, ПМ, РЄ).

Торговиско — торговище, торговиця (Фр), — XIX (Фр).

3) Наросток *-сько*:

Бонско — військо (Мі, Ти, Ср, СС) XI-XIX.

§ 17. В загальному зіставленні історичного матеріалу, що торкається наростків: *ище*, *-исько*, *-сько* в українській мові можна завважити ось що: 1) Твори з наростком *-ище* мають рішучу, кількісну, перевагу над творами з *-исько*, чи *-сько*. 2) Наросток *-исько* тереново звязаний із західними землями українського мовного обширу. 3) Наросток *-исько* хронологічно пізніший, як наросток *-ище*.

Ці три факти можна звести до ось яких причин: Наросток *-исько* не міг дістатися скоріш і в більшій кількості до староукраїнської літературної мови тому, що його здержувала офіційна, «книжна» староцерковщина, де цей наросток мав свого, рівнозначного, відповідника в *-ище* (граф. *-ици*). Розбуджена в XVII ст. релігійною полемікою, дбайливістю про «правовірність» духовних книг і чистоту церковної мови викликувала наворот до давньої «чистої» церковщини. Та тенденція, що проявилася в низці тодішніх «словянських» словників і граматик (пор. граматику Смотрицького Мелетія з 1619 року), причинилася до великого обмеження в літературній мові новіших, своєрідних, налетів живої мови¹⁾. Наросток *-ище*, що існував і в церковній мові й у живій народній, саме завдяки підпертю книжної мови зискав вирішну перевагу над новим, народнім *-исько*, обмеженим до західніх земель. Так і вияснити можна явище, що перші сліди наростка *-исько* зустрічаємо не в церковних книгах, але в памятках світської літератури (грамоти, записи, тощо).

Тереново, наросток *-исько* звязаний із західними землями українського мовного обширу (грамоти, Беринда, Ставровецький, Радивилівський і і.). На цій основі можна зробити висновок, що сьогоднішнє розміщення наростків *-ище*, *-исько* в українській мові відповідає взагальному розміщенню цих наростків у XV-XVII ст., якщо не скорішому.

§ 18. В звязку з питанням взаємин наростків *-ище*, *-исько*, *-сько* в українській мові остається проблема своєрідности наростка *-исько* на українському ґрунті. Є нпр. у славістиці погляд, що цей наросток, це вчасна запозика з польської мови²⁾. Більші граматики української мови³⁾, як теж важливіші праці з української морфології⁴⁾ цього питання не торкають,

¹⁾ Пор. А. Brückner і Т. Lehr - Splawiński: Zarys dziejów literatur i języków lit. słowiańskich — Львів 1929 — стор. 170. — ²⁾ Гл. Ташицький, *op. cit.*, стор. 225. — ³⁾ Пор. Ст. Смаль-Стоцький і Гартнер: Grammatik..., Василь Сімович: Граматика української мови, I т. — ⁴⁾ Пор. Р. Смаль-Стоцький: Abriss der ukrainischen Substantivbildung — Відень 1915.

а трактують обидва наростки *-ище*, *исько* рівнорядно¹⁾). Якже-ж ця справа виглядає в освітленні наведених угорі матеріалів?

Історичний матеріал української мови може доказувати однаковісько добре, що наросток *-исько* це український діалектизм, як те, що цей наросток — морфологічний польонізм. Але-ж говірковий і топономастичний матеріал промовляє виразно за своєрідністю наростка *-исько* в українській мові. Найправдоподібніше, західньо-українські говори пережили коло XV ст., як і польські говори, час експанзії наростка *-исько*. На українському ґрунті ця експанзія натрапила на перешкоду: рівнозначний наросток *-ище* в літературній мові, піддержуваний офіційною староцерковщиною зі своїм *-ище*; в висліді маємо на українському ґрунті тільки чергування наростків *-ище*, *-исько*, а не цілковиту перевагу наростка *-исько*, як це напр. бачимо в польській мові, де в XV ст. наросток *-ище* вже не був продуктивний²⁾).

¹⁾ Пор. О. Синявський: *Норми української літературної мови* — ДВ, Харків-Київ 1931. — ²⁾ Пор. Ташицький: *op. cit.*

II. ВНУТРІШНЬО-СЕМАНТИЧНИЙ БІК.

§ 19. Приступаючи до розгляду значіння творів із наростками *-ище, -исько, -сько* в українській мові, мусимо мати на увазі загальні критерії, що лежатимуть ув основі оцінки значіння цих творів.

Сьогочасна мовознавча орієнція *communis* у цій справі дасться схопити коротко ось як: Значіння іменникових творів це вислід таких чинників: (1) значінної категорії пня, (2) семантичної функції наростка й подекуди (3) впливу семантичного доквілля.

Відповідно до того, ділитимемо твори з наростками *-ище, -исько, -сько* на:

а) відіменні твори (деномінативи), що в основі мають імена й

б) віддієслівні твори (девербативи), що в основі мають дієслова.

Наростки *-ище, -исько, -сько* можуть мати в українській мові такі семантичні функції:

у відіменних творах:

а) згрубілости: *бабіще, бабісько, бабсько,*

б) місця: *вівсище, вівсисько,*

в) частини приладдя: *батóжище, батóжисько, ворóвсько,*

г) нейтральну: *деревйще, деревйсько, вйсько,*

у віддієслівних творах:

а) місця: *сховище, ре́висько,*

б) прояву: *ловище, ловисько,*

в) нейтральну: *явище, на́звисько.*

При деяких категоріях, нпр. при згрубілих творах із наростками *-ище, -исько, -сько* про повноту й виразистість їхнього значіння рішають інші синтактично співзалежні твори, тобто семантичне доквілля. З цього становища відрізнимо серед згрубілих (авгментативів):

а) твори з реальним значінням: *хлопчйсько,*

б) твори з чуттєво-експресійним забарвленням: *(бідний) хлопчйсько (впав і потовкся).*

А. Наростки *-ище, -исько, -сько* в сполуці з іменними пнями.

а) Твори із значінням згрубілости.

§ 20. У творах із значінням згрубілости (авгментативах, ампліфікативах), як нпр. *котйще, помелйсько, корóвсько*, наростки

-ище. -исько -сько можуть мати двояку функцію. Вона впливає з характеру мовних з'явищ узагалі, а згрубілих творів ізокрема.

Якнебудь розглядатимемо мовний процес людини, він усе дасться звести до двох основних елементів: фізичного, зовнішнього (звуки та всі такі мовні явища, що їх можемо пізнати зміслами) та психічного, внутрішнього, що обіймає значіння мовних творів¹⁾. Суть мови — саме у взаєминах мертвої, звукової, форми до живого, психічного, змісту²⁾. На цей зміст, на внутрішній бік мови, складаються інтелектуальні (розумові) та емоціональні (чуттєві, афективні) первні³⁾. Відділювати їх та аналізувати — річ психології; мовознавця обходять мовні твори, в яких ці елементи приходять до голосу. А тут ці первні можуть домінувати, мати перевагу один над другим. Приклад мови, в якій переважає інтелектуальний первень, це фахова, наукова, мова. Приклад мовних творів, що в них можуть мати виразну перевагу емоціональні первні, це згрубілі (або здрібнілі) твори⁴⁾.

§ 21. Розгляньмо декілька прикладів із згрубілими творами. Коли скажемо нпр. *«Хлопчйще»*, або: *«Хлопчище не пізнавши свого молодого господаря побіг до дому»* (Ковалів — Гал. Каліф.), чи: *«Молодиця дарує хлопчискім дудки»* (ВЛ, 295), то в усіх випадках у слові *«хлопчйще (хлопчисько)»* на першому пляні сфера наших уявлінь про *«великого хлопця»*; чуттєвий первень тут тільки pendant. На ньому немає в цих прикладах більшого натиску. Ми могли б цей чуттєвий тон зовсім поминути й сказати по простому: *великий хлопець*, тільки-ж із граматичного становища це не був би в нашій мові згрубілий твір, а синтактична сполука. Кажемо: наростки *ище, -исько* мають у наведених прикладах реально-семантичну функцію.

Коли-ж тепер розглянемо такі приклади: (1) *«Ах, Максе, ах, експансивний, запальний, мінливий, бурний хлопчиську!»* (Виннич. С. М. I, 172), (2) *«Бідне, дурне хлопчисько!»* [ibid., 100], (3) *«Заразо-хлопчище, чогос став, іди віметати стайню!»* (зап. вл. Мартинів-Старий), то в усіх цих прикладах слово *«хлопчйще (хлопчйсько)»* теж визначає *«великого хлопця»*. Але-ж тут на першому пляні чуттєва настанова того, хто говорить, чи це буде любовна пестотливість (1), чи милосердя (2), чи врешті злість (3) і т. п. Кажемо: наростки *-ище, -исько* мають у цих прикладах емоціональну функцію, тобто функцію чуттєвої експресії.

§ 22. Перевагу інтелектуальних чи емоціональних первнів

¹⁾ Пор. Н. Junker: Die indogermanische und die allgemeine Sprachwissenschaft — Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft, Sprachschrift für Wilhelm Streitberg — Heidelberg, 1926, стор. 6 і д. — ²⁾ Пор. Andrzej Gawroński: O istocie i rozwoju języka — Szkice językoznawcze. Geb. i Wolff, 1928, стор. 4 і д. — ³⁾ Дехто з мовознавців (нпр. Bally: Le langage et la vie, 1913.) підкреслює вагу інтенціональних (вольових) чинників у мові; гл. про те Gawroński op. cit., стор. 5. — ⁴⁾ Пор. Andrzej Gawroński: Wartość uczuciowa deminutywów — Szkice językoznawcze, Geb. i Wolff, 1928, стор. 200.

у мовних творах (в нашому випадкові в згрубілих) ми можемо схопити завдяки більшій, синтактичній, цілості мовного висказу, завдяки контекстові, що є виложником певної психічної настанови мовлянина в зв'язку з відповідною конситуацією в об'єктивному укладі речей. Кажемо: синтактичний контекст є виразником семантичного доквілля згрубілого твору, самий-же твір є щодо повноти значіння залежний від семантичного доквілля.

Відповідно до того, чи наростки *-ище*, *-исько*, *-сько* в згрубілій функції є виложниками (переважаючих) інтелектуальних, чи емоціональних первнів мовного змісту, ділитимемо згрубілі твори на 1) згрубілі в функції реально-семантичній і 2) згрубілі в функції чуттєво-експресійній.

§ 23. 1) Згрубілі в функції реально-семантичній визначають, як вище сказано, особу або річ із прибільшеними розмірами з виразною перевагою інтелектуальних первнів у своєму значінні. Ось декілька прикладів: Літ.: *Що-ж братища?* (Кул. ЧР, 252); *Вся хата обергається в кострище* (Л. У. Ліс. П. 64); *Лушня був широкоплечий парнийще* (Мирн. Хиба ревуть, 164); *Це не дуже довге (метрів 1 і пів — 2) досить широке полотнище* (Назустріч I, 21 (1934)); *Обемисті штанищі з вибагливого плющу спиналися на... вантюху* (Ковалів Гал. Каліф. 115); *Прислухається княгиня — тільки сміх тільки труситься сміх — та шумить, шумить шумище* (Тич. ВУ, 10); *Зпід ніг зайчисько по стерні, плигаючи, побіг...* (Рильський П. Тад. 102).

Нар.: *Комар з дуба повалив сьи — Розбиў собі головище — На дубовім конарищи* (ЕЗ, XI, 43); *Ід же гріне копривище — Поведу тя на торжище — Куплю за тя кочержище* (ВЛ, 369); *А за тот пїторачиско — Купила си клапачиско* (ВЛ, 346); *Чого би слїпачище хотів, коби плїт* (ЕЗ, XVI, 125); *І того друге хлопчиско достало по гамбі* (ВУ, II, 127).

Істор.¹⁾: *Не только дома але и дворища* (УЄ, 119 б.); *Бѣй-лочище пѣд бочище, кѣлѣчище под головище* (Ти, I, 130); *Бѣи мѣрнѣи годнище числом своим* (ЄР, 4 б.); *Онї мешкали во гробищах* (УЄ, 125 а.).

Сюди влічимо згрубілі твори відокремлені (ізольовані), коли в них не зазначається спеціально чуттєвої закраски²⁾, нпр.: *кублице, камратїсько, коровско* і і.

§ 24. 2) Згрубілі в функції чуттєво-експресійній визначають особу або річ із прибільшеними розмірами з виразною перевагою афективних елементів у своєму значінні, що є виложником нашої психічної настанови в зв'язку з певним об'єктивним станом речі. Ця настанова може бути додатня (позитивна), коли визначає нашу прихильність, любов, милосердя,

¹⁾ Пояснення й хронологія історичного матеріялу, гл. стор. 22 і д.

²⁾ Нпр. інтонацією, тембром голосу в розговірній мові, окликом (!) у писаній, тощо.

співчуття, тощо, або відємна (негативна), коли визначає відразу, гнів, погорду, легковаження, тощо. Відповідно до цього матимемо в першому випадкові:

а) авгментативи - меліоративи, нпр.:

Літ.: *Ах, Максе, ах, експансивний, запальний, мінливий, бурний хлопчиську!* (Виннич. С. М. I, 172); *Бідне, дурне хлопчисько!* (ibid., 100).

Нар.: *Нагризлосі Ганчине дівчиньско, як Петро був у войску* (Мартинів); *Бодай-с скапав до вечера так кониска помордував* (ibid.); *Та відьма жалуге котискови лишки молока* (ibid.).

Істор.: *Два горлицьца или два птінца голубина* (ЄР, 113 а.); *Послв кретищє жалініім вдовства свого* (ibid., 52 б.); *Бєвало бідний овчарищє пирожек в сметани не ист* (Ко, 172) і і., в другому:

б) авгментативи-пейоративи¹⁾, нпр.:

Літ.: *По канцеляріях, мов ті бугаїська гладкі сидять* (Журба ЗСЗ, 99); *Ах, ви-ж дикунище!* (Плужник Нед. 108); *Дмитро Черноокій, злий і крикливий хлопчисько, беться і прозивається* (Самч. Марія, 14); *Вихор... голодним псиськом заскавулів на вищі* (Керн. СВ, 13); *Ну, пошукала собі, як то кажуть якогось москальська* (Керн. СВ, 20); *Ігі, жи дище поганій!* (Ковалів Гал. Каліф. 3); *В таємній летючі називали їх «упириями народу», «старим ослищем»* (Ми III, 115); *Кусисько старого саліська* (Самч. Вол. I, 21); *Що-ж ти робила? Нездарисько! Нехтолице! Ледащо!* (Л. У. Ліс. П. 41).

Нар.: *А то бабйще, гей чарівнице!* (зап. вл., Мартинів); *Зараза, не псище поїв качки!* (ibid.); *Бодай-с поломив свої криві ножйщі!* (ibid.); *То гадечі дітйщі кричут, якби їх різав* (ibid.); *Сорочище на нім брудна, якби рік непрана* (ibid.); *Найму я ся до жидисків гонти виробляти* (ВЛ, 117); *Є люди, є й людищі!* (ЕЗ, XXIII, 364); *Поганий страшище, поганій болище, чого-с напав* (Літ. Бойк. IV, 34); *Озьміт патчище, та в г-чище* (ЕЗ, XVI, 486) і і.

Істор.: *Зімла штетна, жо нїякои багнискє* (ЗБ, 15); *Той повиньветє тлїннїми рвнїщами* (ЄР, 73); *Заказвет Хс томє вєснє-шїмє отрочищє* (УЄ, 151 б.); *На соломищі та гнєку, а не на подьшкєх* (Возн. II, 141).

§ 25. На деяких теренах українського мовного обширу, а саме там, де зустрічаємо альтернацію наростків *-ище* і *-исько* можна завважити тенденцію формально різниціувати обидва роди згрубілих у функції чуттєво-експресійній. І так, у деяких говорах наддністрянських (Стрийщина, Дрогобиччина, Рогатинщина) наросток *-ище* перебрав на себе функцію згрубіло-пейоративну, наросток *-исько* згрубіло-меліоративну. Ось декілька прикладів:

¹⁾ В схемі Беліча (op. cit., стор. 145): »deteriorierend - amplifizierende«

авгм. пейоративи
(Поганий) жи дйще

» панйще

Зараза, не псище
поїв качки
А то гадюка дівчй-
ще, не хочесі їй
ніц робити
Котйще заїв курє

авгм. меліоративи

(бідний) жи дйско
(зап. вл., Стрийщина);
нещасливий панйско
(зап. вл., Дрогобиччина);
Бідний псйско, сухий,
як гак (зап. вл., Мартинів);
Нагризлосі Ганчине
: дівчинйско, як Петро
був у війску (ibid.);
Котйско голóден
(зап. вл., Стрийщина).

§ 26. Чуттєвий первень у мові може між іншими впливати на зміну реально-семантичної категорії¹⁾. Ця зміна звичайно йде в напрямі творів, що мають тотожний чуттєвий відтінок. Коли возьмемо під увагу наші згрубілі в чуттєво-експресійній функції, то в деяких із них, завважимо брак згрубіння, зате приявність нового значіння, значіння чогось малого, миршавого, здрібнілого. І так: хлопчйще (хлопчйсько), котйще (котйсько) і і. можуть визначати малого, фізично миршавого, хлопця, ката, можуть, щодо реально-семантичної функції, не різнитися зовсім від таких творів, як хлопчик, котик і і. Пор. зіставлення у Підмогильного (Місто, 219): *А дівчатка ноги мили, а хлопчиська воду пили.*

Це явище в українській мові не нове; вже нпр. Зизаній (XVI ст.) і Беринда (XVII ст.) знають:

дѣтнщє — среднє бо есть, або немовлатко, пилечатко;
рѣбнщє — рѣбѣ, подрачанаѣ або пошарпанаѣ сѣкнѣ, платекѣ або шмата такѣ сѣконнаѣ жкѣ и полотнинаѣ і.

Про можливість демінутивності в творах із наростками *-ище -исько* згадує теж Потебня²⁾, а з новіших Дорошевський, ілюструючи це обширним матеріалом старопольщини³⁾, головню, коли йде про твори з наростком *-исько*.

Як-же погодити ці дві, зо становища реально-семантичного протилежні категорії: згрубілости й здрібнілости в одному й тому самому формансі? Отже тут, як ми згадували, з виясненням приходить чуттєвий тон, питомий згрубілим і здрібнілим творами⁴⁾ Коли він набере більшої інтензивності то й ув одних і других творах реальне значіння »прибільшених, чи применшених розмірів«⁵⁾ сходить на дальший плян до тої міри, що в парі з їх ото-тожненням емоціональним воно може змішатися й дальше перейти в бік демінутивності. Зчерги при ослабленні емоціонального первня може зостатися в давніх згрубілих нова реально-семантична категорія. Так нпр. реальне значіння згрубілости з сильно

¹⁾ Пор. Н. Sperber: Über den Affekt als Ursache der Sprach-veränderung, 1914 і А. Gawroński: Szkice językoznawcze, Geb. і Wolff, 1928. — ²⁾ Пор. А. А. Потебня: Изъ записокъ по русской грамматикѣ — Харків 1899, III, 580.
³⁾ Monografie Słowotwórcze — PF, XIII, 226 і д. — ⁴⁾ Пор. стор. 32.

акцентованою погордою (нпр. *жидисько*, *панисько* і і.) переходить почерез цей сильний чуттєвий тон до значіння нижчости, меншwartности, здрібнілости (= *жидик*, *панок* і і.). Так можуть повстати й цілком нові категорії, як нпр.: зі згрубілих із наростками *-ище*, *-исько* категорія неутральних творів із замітною, принагідною, спеціалізацією значіння:

Капустисько — верхнє листя капусти, що йде не на страву, а на годівлю скотини (КМ, 88); *картоплисько* — картоплиння (*ibid.*); *соняшнийсько* — свіже листя соняшника, йде на годівлю худоби (*ibid.*) і і.

§ 27. До категорії згрубілих із наростками *-ище*, *-исько* влічимо імена власні й прізвища з цими наростками¹). Тут можна відізнити:

а) згрубілі від імен власних:

Літ.: *Лінійий Волошнисько* (Коб. Земля, 60).

Нар.: *Який дьябол клапачиско*, — *Такий другий Василиско* (ВЛ, 346).

Істор.: Кузьмище Киянин, Карпище, Ісисько¹), Доротеїще²) і і.

б) згрубілі від рядових іменників:

нпр.: *Ковалисько*, *Комарнисько* і і., або з наростком *-овище*:

Літ.: *Моя молодша дочка, Труда, прозвана в нас не без достатніх підстав. «Страховище»* (Виннич. С. М. I, 33).

Нар.: *Стежейкою ішов Завидовище. Геї Чудовищу* — *Завидовищу!* (СБ, 141).

б) Твори зі значінням місця.

§ 28. У творах із наростками *-ище*, *-исько*, що визначають місце, де щось находиться, або находилося, — нпр.: літ. і нар.: *гнобисько* (місце гною); *гутьисько* (Ort, wo e. гута war, Жел. I, 166); *зámчище* (мѣсто, гдѣ стоялъ замокъ, Гр. I, 606); *клúнище* (мѣсто, гдѣ стоить клуня, Гр. I, 789); *А от біржа, велетенське кáпище*, (Виннич. С. М. III, 48); *Останні ряди побідників залишали з вантажем знищене муравлище* (Карх. 66); *осіще* (осиное гнѣздо, Гр. II, 71); *пáсчнисько* (Ort, wo ein Bienenhof war, Жел. II, 604); *В рядках цих брєнів похоронний марш його зухвалим надіям, що... кинули його у невідоме, темне річище* (Підмог. 148); *річнисько* (Flussbett, Жел. II, 807) і і.; істор.: *вóрвннць* (місце боротьби, Бе); *горєднць* (місце, де стояв гóрод, Ти); *грѣвлнць* (місце, де була гребля, Ти); *Днѣпрнць* (висохле річище Дніпрове, Ти) і і. — відокремлюється виразніше група, що визначає місце, де щось росло,

¹) Пор. В. Сімович: Історичний розвиток українських (здрібнєлих і згрубілих) чоловічих імен... — *Sbornik prací I Sjezdu Slov. Filologů v Praze 1929*, Прага 1933, стор. 696. — ²) Fr. Miklosich: *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* — (передрук) Heidelberg 1927, стор. 11.

або росте, поле під, або після якоїсь рослини (стерня), нпр.: літ. і нар.: *(Зайчик) снів з отвертими очима про тихі, золоті ранки на оперленому росами конюшніську* (Карх. 41); *бульбище (-исько)* — місце, де росте (росла) бульба (Жел., Гр.); *вівище (-исько)* — » » » (ріс) овес (Жел., Гр.); *діннице* — місце, де росте (росла) диня (Гр.); *коноплисько* — »місце, до росли коноплі плесом« (КМ, 88); *просіще* — »поле, бывшее подъ просомъ« (Гр. II, 483); *пшеничище (-исько)* — поле, де росте (росла) пшениця (Жел., Гр.); *ячмінисько* — поле, де росте (ріс) ячмінь (Гр.) і і.; істор.: *гречище* — »стерня після гречки« (Ти, I, 605); *хмелище* — »хмільникъ, хмѣлевий огородъ« (Ак.); *кѣвєнско* — »поле, де був посіяний овес« (Ти, I, 478) і і.

Окрему групу творять тут теж слова, що вже в пні слова мають значіння місця, нпр.:

Літ. і нар.: *Дні припали мелянхолійно до стерніськ* (Карх. 41); *Милянко вирвався з кублища* (Журба ЗСЗ, 67); *багніще (-исько)* — »болотистое мѣсто« (Гр. I, 60); *городище (-исько)* — місце, де був город (Гр.); *гумнище (-исько)* — місце гумна (Гр.); *дворище (-исько)* — »мѣсто, гдѣ былъ прежде дворъ« (Чуб. 85) і і.

Істор.: *Городище* — »місце, де стояв город (Ти, I, 575); *гровище* — місце гробів (Ср); *долище* — долина (Ср); *ямище* — яма (Ср); *вагніско* — болотнисте місце (ЗБ) і і.

Всі ці твори, коли мають інший наголос — на другому складі від кінця — можуть визначати згрубілі.

І так, нпр.: *бульбище (-исько)*; — це »місце, де росте (росла) бульба«, але: *бульбійще (-ісько)* — це згрубіле від »бульба«; *дворище* — це »місце, де був двір«, але: *дворійще* — згрубіле від »двір« (Чуб. 85) і т. п.

§ 29. Твори на *-ище, -исько*, що мають уже в основі значіння місця, важливі тим, що з ними лучиться генеза льокальної функції наростків *-ище, -исько* взагалі¹⁾. Знаємо з генези наростка *-ище*, що первісна функція цього наростка було творення згрубілих. Коли основа мала в собі значіння місця повставав твір згрубілий із значінням цілоти, як місця (нпр. *дворійще, ямійще* і і.). Коли-ж тепер схочемо вияснити такі твори, які є одночасно авґментативами й льокативами (зн. мають значіння згрубілости й місця одночасно), а не мають ув основі значіння місця (нпр. *осійще* — »велика оса«, або »осине гніздо«; *греблійще* — »велика гребля«, або »місце, де була гребля« і і.), то мусимо прийняти, що наросток *-ище* перейняв ізчасом виключно на себе функції місця. Тоді то й почалась тенденція різничкувати семантичні варіанти під формальним оглядом: наголошене *-ище* визначало дальше згрубілі (отже: *дворійще* — »великий двір«, ненаголошене *-ище* почало визначати твори зо значінням місця (отже: *дворище* — »місце, де був двір«). Так можна вияснити сьогоднішній семантичний диблетизм наростка *-ище*, тобто явище, що раз він може

¹⁾ Пор. нижче.

визначати згрубілі твори, другий раз твори зі значінням місця, чи інше (пор.: *топорище* — «держак топора» й *топоріще* — «великий топір» і і).

Наростки *-исько*, *-сько* перейняли зчасом функції наростка *-ище*, тільки, як виходить із їх генези, їхня первісна функція було творити іменники зі значінням місця¹⁾.

§ 30. До творів із значінням місця влічимо місцеві назви, що можуть собою визначати:

1) давні згрубілі на *-ище*, *-исько*, нпр.: *Мостище*, *Топорище*, *Млинище*, *Трубище*, *Роботище*, *Каменище*, *Шатрище*, *Горбисько*, *Обориська* і і.; пор.: *Отъ же воні вже й підъ хмаріще емъ. А те хмаріще було окріте гаями, справді наче хмарами* (Кул. ЧР, 4) і і.

2) місце, де щось було, нпр.: *Глинище*, *Городище*, *Гумнисько*, *Гутище*, *Ізбище*, *Монастириська*, *Маковище*, *Селище*, *Татарища*, *Церковнище*, *Днїприще*, — «висохле річище Дніпрове» (Ти); *Біля Монастирищ якихось. Авжеж Монастирище* (Журба ЗСЗ, 40) і і.

3) віддієслівні твори зі значінням місця, нпр.: *Ловище*, *Перевалиська*, *Підволочиська*, *Побоїще*, *Ривища* і і.

4) субстантивізовані давні прикметники на *-сько*²⁾, нпр.: *Крупсько*, *Солонсько*, *Липсько*, *Буківсько*, *Кавсько*, *Головецько*, *Топільсько*, *Синевідсько*, *Славсько*, *Угерсько*, *Головсько*, *Висоцько* і і.

в) Твори зі значінням частини зняряду.

§ 31. Це здебільша твори, що визначають держак якогось зняряду нпр.: *виллице* (*-исько*, Жел.); *граблище* (*-исько*, *gabelförmiges Rechenstiel*, Жел. I, 156); *истичиско* (*Stiel des Їстик*, Жел. I, 325); *мтлице* (древко для метлы, Гр. I, 970); *воровско* (*Peitschenschlinge*, ВД, 57) і і.

Нар.: *батожиско* — «што тримат в руках» (ВЛ, 390); *Застав им паробок із бичиском*, *Оддайте торбину с пирожиском* (ВЛ, 377); *Запний косу на косиску*, *зотний гоуовоньку* (ВЗ, 186); *На короткім топорищи*, *обід — вечера* (ЕЗ, XXVII, 217) і і.

Істор.: *Ісквплиця* (древко копья, Ср); *оціпнско* (Бе), *коплиця* (древко, Ср) і і.

І в цій категорії, як у попередній, можлива семантична подвійність: твори зі значінням «частини зняряду» можуть мати значіння згрубілості. Ця подвійність формально зрізничкована, як ми вже бачили, наголосом³⁾: твори з наголошеним *-ище*, *-исько* визначають згрубілі, твори з ненаголошеним *-ище*, *-исько* визначають «частину зняряду», нпр.: *граблїско*. — згр. від «граблі»;

¹⁾ Пор. § 7. — ²⁾ Сьогоднішнє східньо-українське *-ське*, в таких місцевих назвах, як: *Алчєвське*, *Артємївське*, *Біловідське*, *Дніпропетрівське*, *Новочеркаське*, *Ряльське*, *Старобільське* і і. (пор. РМ, II, 523). — ³⁾ Про інші способи цього зрізничкування гл. стор. 45 і д.

граблнско — »держак до граблів«; *топорнше* — згр. від »топір«; *топорнше* — »держак до топора« і і.

Генетично в'яжеться »частини зняряду« за значінням місця: »держак« це властиво »місце, де знаходиться залізя«¹⁾.

г) Твори з неутральним значінням.

§ 32. У творах із неутральним значінням наростки *-нше*, *-нсько*, *-сько* мають функцію структурально-граматичну, тобто вони, розвиваючи іменниковий пенъ, не викликають тим виразнішої семантичної зміни, хоч спричинюють зовнішню, формальну, зміну в будові слова. Ось декілька прикладів:

Літ.: *А він вхопився цупко лапоу за днище* (Л. У. Ліс. П. 21); *Днище загуркотило аж на горнше* (Лев. Дві Московки, 59); *На деревище³⁾ падала, з жалю умірала* (Чер. Вер. 100); *А въ Романовського Кўті шїрокі дубї одъ огнищъ свїятця* (Кул. ЧР, 314); *Богато оленів-рогачів і чорнобривих турів лягло головами від стріл і ратищ* (Фр. ЗБ, 9); *Кожним суставом грїшного тіла вилазили дурному Іванові гнилі селедці й заржавілі дротяні ужнща* (Ковалів Гал. Каліф. 123); *Урочище Романовського Куть і дитїна показала бъ* (Кул. ЧР, 257); *Монгольське вїйсько стояло довгими рядами* (Фр. ЗБ, 200); *Ну-ж парубче хутчїй! Не лїзь, як слимак! Ото ще вернсько* (Л. У. Ліс. П. 42) і і.

Нар.: *Конюплнсько* (сухе бадилля дїдів після обмолоту, ним топлять) нпр.: *Прнстав Стнпане, оте конюплнсько* (КМ, 88); *Петре, нарви капустїська на вечір коровї* (КМ, 88); *Г вонску эле* (зап. вл., Святкова Вел. — Лемк.); *Адречене від вонська* (зап. вл., Надїїв к. Долини — Надднїстр.) і і.

Істор.: *Брїтнше* — власннцн, палїта, жалоба, жалобннй вбрїт (Бе); *На врочищъ заложнлъ замокъ* (Ти, I, 329); *огннше* — кратка до *печнннъ, роштъ* (Бе); *сїрнше* — *жолѣдокъ* (Бе); *ратнше* — *рогатнна, ошкїлъ, волочннъ, стрїкл, волтъ* (Бе); *Бжлн конїй з вожкамі н вжншамн* (Ти, I, 230); *окнїско* — *мїстце вранов в рїцї* (Бе) і і.

В більшостї цих прикладів бачнмо, що це первїснї згрубїлі з »внтертнм« значнннм згрубїлостн, нпр.: *горнше, окннше, огннше* і і.³⁾ Тут і там значнннн цїлостн спецїалїзується в якомусь однорму напрямї, нпр.: *ратнше, вртнщн, окннско* і і.⁴⁾

¹⁾ Так вїяснює цю семантнчну функцїю суф. *-нше* м. І. Лескїн в: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, стор. 247. — ²⁾ Труна.

³⁾ Про аналогїчнї змїни в демїнїтнвнх наростках гл. Белїч: *Zur Entwicklungsgeschichte d. slav. Deminutiv- und Amplifikativsuffixe*, JA XXIII, 135.

⁴⁾ Пор. приклади на стор. 36.

Б. Наростки -ище, -исько в сполуці з дієслівними пнями.

а) Твори зі значінням місця.

§ 33. До цієї категорії влічуємо віддієслівні твори, що визначають місце, де щось діється, чи діялось, нпр.:

Літ.: *Максим усе ще лежав... проти згарищ своєї рідної хати* (Фр. ЗБ, 150); *Заклекотіла вода. Порушилася в усім своїм ложищу* (Фр. ЗБ, 188); *Площа та була на цілу околицю всякому волокиті головним прибіжищем* (Ковалів Гал. Каліф. 96); *Вся кров повстала проти смерти, як у вола на ревищі* (Л. У. I, 45); *Ти прийдеш у ночі з побоїща* (Мирн. Хиба ревуть, 263); *Клаптик безхмарого неба синів у високості над стрімкими жовтими стінами урвища* (Коцюбинський, II, 22) і і.

Нар.: *Біище* — місце в stodолі до молочення, тік (БС, 17); *Казаў им тот газда піти там на боіско спати* (ВЛ, 204); *Завез(л)иско, місце где ся засипте земля під стромом* (ВЛ, 414); *Которі порубані, которі в полон взяті, ой там же їм прихилище, сира земля приїмище* (Гр. II, 420); *Оце коло хутора і попасище мас* (Гр. II, 324); *Із сховища свого виходить вітер* (Гр. II, 746); *Оця діжка... на всипище годяща* (Гр. II, 865) і і.

Істор.: *Нєхѡдище* — *кѡхѡжїньє* або *розпѣтьє* (Бе); *ловнще* — мѣсто, для звѣринной и рыбной ловли (Ср); *повннще* — *игралнще* мѣсто, гдѣ была битва (Ср); *привѣжище* — мѣсто утѣшення (Ср); *ѡвозище* — спуск, місце перевозу (Ро); *ловнєско* — місце ловлі (Ро) і і.

б) Твори зі значінням прояву.

§ 34. Від значіння місця, де щось діється (діялось) можливий був перехід до значіння прояву, що відбувався на тому місці¹⁾. Ось декілька прикладів на це значіння:

Літ.: *Вїдище* — *ѡег* (ГК, I, 142); *Їй верзеться пняе грище* (Мирн. Хиба ревуть, 233); *Куслива комашня любила в Храмї Мрїй в веселих ігрищах кінчати день тяжкий* (Рильський П. Тад. 111); *І перед зборищем мерців волати буду* (Л. У. II, 43); *Мов після великої пожежі, або татарського погромища* (Гр. II, 240); *Люди в чорному гарячково нахилються, пишуть, знов випростовуються, слухають ревище* (Виннич. С. М. I, 252) і і.

Нар.: *Якби пїймав на кавунах, то б зробив йому добре волочище* (Гр. I, 294); *Вбоїще таке — що хоч ти йому що хоч* (Гр. II, 817); *На море зве гултяїв сатана, мов вороння на вїдище вїйна* (Гр. II, 836) і і.

Істор.: *Нгрище* — *ludus, забава, зрѣлище* (Ср); *ловнще*, *ловнєско* — *ловля* (Ро); *ѡвозище* — *перевіз* (Ро); *ѡвмовнєско* (Фр); *насмѣвнєско* (ЗБ) і і.

¹⁾ Пор. Jan Łoś: *Gramatyka polska*, II, Słowotwórstwo, 1925, стор. 88.

Трапляються випадки, коли годі відрізнити, чи в даному прикладі йде про значіння місця прояву, чи самого прояву, нпр.: *Попрямувала в ліс пошукати с х о р о б н и щ а перед зливою* (Карх. 25); *Це якесь зорганізоване божевілля, з б о р и щ е ненормальних, планово хорих людей* (Виннич. С. М. I, 252); *В цьому ст о в п и щ і він зіткнувся на мить із Зоською* (Підм. 216) і і.

в) Твори з неутральним значінням.

§ 35. Як у відіменних творах із неутральним значінням, так і в віддієслівних, наростки *-ище*, *-исько* сповняють тільки структурально-граматичну функцію, а саме надають іменниковий характер дієслівним пням, не викликаючи тим виразнішої семантичної зміни. Приклади:

Літ.: *Не буде він багатий, ані щасний, і займище його ушир не піде* (Гр. I, 580); *Занотувавши назвище хазяйна* (Коцюбинський II, 39); *Той Яцек прізвищем Соплиця* (Рильський П. Тад. 41); *Понадаровували їм із громадських земель просторі ґрунти й посідища* (Фр. ЗБ, 57); *Абсурд, неприродне явище* (Виннич. С. М. II, 74) і і.

Нар.: *Такі дуби верга, що по півтора обіймища* (Гр. II, 14); *Жидівське окопище, окописько* (Гр. II, 52) і і.

Істор.: *З м е т н и щ е*, *блякотина, калъ* (КА); *л о м н и щ е* — поламаний бурями лѣс (Ср).

§ 36. На основі розгляду генетичних взаємин та семантичних функцій наростків *-ище*, *-исько*, *-сько* можемо відтворити ось яку семантичну еволюцію цих наростків:

Первісна функція наростка *-ище* — творення згрубілих від іменників. Увіходили тут у гру спочатку твори, що мали прикметниковий відповідник на *-истий*, отже того рода відповідники, як:

(вовна:) *вовнийстий*: *вовнище*,
(камінь:) *каменистий*: *каменище*,
(огонь:) *огнійстий*: *огнище* і і.

Твори пізніші, тобто вже з відокремленим наростком *-ище* перейняли значіння згрубілості:

(хлоп:) *хлопйще*
(пес:) *псийще*
(кіт:) *котйще* і і.

Із згрубілої функції наростка *-ище* розвинулася функція льокальна (місця). Помостом до такого переходу були згрубілі на *-ище*, що мали в пні значіння місця, нпр.:

(багно:) *багнійстий*: *багнище*,
(гніздо:) *гніздйще*,
(город:) *городйще* і і.

В сьогоднішній українській мові ці приклади можуть належати до двох різних категорій: згрубілості й місця, залежно від формального зрізничування цих категорій. Виразніш виступає

ця значіння місця, отже нпр.:

(овес:) *вівсіще* (згр.): *вівсьище* (місце),

(оса:) *осйище* (згр.): *осище* (місце, осине гніздо),

(гута:) *гутйище* (згр.): *гўтище* (місце) і і.¹⁾

Функцію: частини знаряду можна звести до значіння місця, нпр.:

топóрнище = »місце, що на ньому спочиває залізя«,

а функцію неутральну до первісних відіменних, згрубілих, нпр.:

деревйище — »труна« < *деревйище* — згр. »*деревко*«.

Наросток *-исько* перейняв у українській мові всі семантичні функції наростка *-ище*, тільки що первісна функція цього наростка, як це виходить із його генези, була творити йменники зі значінням місця, так, як це було з наростком *-сько*, що сьогодні в деномінативах відомий у всіх тих самих семантичних функціях, що наростки *-ище*, *-исько*.

Брак наростка *-сько*, брак функції згрубілости й пересунений наголос із наростка на пень, все це каже визнати віддієслівні твори з наростками *-ище*, *-исько* за твори пізніші, від деномінативів. Розглядаючи семантичні функції наростків *-ище*, *исько* в девербативах із ширшого становища, а саме в порівнянні з функціями цих наростків у деномінативах мусимо визнати функцію місця тут за найстаршу²⁾, отже нпр.: *лóвище* це первісно: *місце ловів*, *літóвище* це первісно: *місце літування*, *судйище* це первісно: *місце суду* і і.

Від значіння »місця де щось діється (діялось)« через сильне підкреслювання самої дії можливий був перехід до значіння прояву, нпр.: *лóвище* — *лови*, *літóвище* — *літування*, *судйище* — *суд* і і.

Девербативи з неутральною функцією, це первісні твори зі значінням місця, або прояву з помітною принагідною спеціалізацією значіння цілості, нпр.: *явище*, *прізвище* і і.

§ 37. Обговорена семантична еволюція наростків *-ище*, *-исько*, *-сько* мусіла доконатися ще в передісторичній добі, в прасловянській мові, бо історична епоха застає в словянських мовах усі, названі, значінні категорії в творах із наростками *-ище*, *-исько*, *-сько*.

¹⁾ Пор. § 39. — ²⁾ Вказує на те й пересунення наголосу з наростка на пень у цих творах (пор. нотка на стор. 45).

III. МІЖ ФОРМАЛЬНИМ І СЕМАНТИЧНИМ ЧИННИКОМ.

§ 38. На основі обсервації мовних систем у їх історичному перерізі ствердило досі загальне мовознавство, що: 1) формальні варіанти вдержуються в мовній системі тільки тоді, коли вони зрізняються щодо семантичної функції і що: 2) в кожній мовній системі існує природна тенденція різникувати функціональні відтінки щодо форми.

Це, в суті речі, одне й те саме, тільки з двох різних становищ наświetлене, явище важливе для наших дальших міркувань.

Вже при розгляді значіння творів із наростками *-ище*, *-исько*, *-сько* ми бачили розмірно велике функціональне зрізничування цих наростків. Наростки *-ище*, *-исько*, *-сько* могли визначати »згрубілість«¹ побіч »місця«, »частини зряду«² тощо. Там-же ми бачили, що велику семантичну різnorodність у деномінативних, чи девербативних дериватах із цими наростками можна звести властиво до значіння: »згрубілости«³ й »місця«, з тим, що первісне значіння тут, це значіння »згрубілости«. Самохіть насувається питання, — що його ближче розглянемо в цьому розділі — а саме: як формально різничує українська мова в творах із наростками *-ище*, *-исько*¹) значіння »згрубілости«² від значіння »місця«³ чи іншого, тобто: якими формальними засобами послуговується українська мова для відзначення функціональних варіантів у творах із наростками *-ище*, *-исько*?

З цього погляду натрапляємо на такі чергові проблеми нашої праці: (1) наголос у творах із наростками *-ище*, *-исько*, (2) функціональні взаємини наростків *-ище*, *-исько* та (3) другісні наростки.

А. Наголос у творах із наростками *-ище*, *-исько*.

§ 39. Наголос ув українській мові функціональний, тобто може різникувати значіння слів узагалі (пор. *му́ка* й *мука́*, *за́мок* й *замо́к*, *ро́бить* і *робіть*, значіння й зна́чіння і і.).

У творах із наростками *-ище*, *-исько* наголос ще остаточно

¹) Наростка *-сько* зогляду на його мінімальну продуктивність та слабе різникування семантичних функцій для прозорости тут під розгляд не беремо.

неустійнений¹⁾. Все-ж на основі матеріялу можна завважити загальні наголосові тенденції, що обосновані значінням творів із наростками *-ище, -исько*. Ось вони:

Твори *-ище, -исько* можуть мати наголос або на другому складі від кінця або на третьому²⁾ складі від кінця. У першому випадкові маємо до діла звичайно з творами, що визначають »згрубілість«, у другому з творами, що визначають »місце«, нпр.:

а) Твори згрубілі

Літ. і нар.:

*Багнийще (-исько, Гр. I, 60),
бакунйще (-исько, Гр. I, 65),
бобйще (Гр. I, 119),
ведмедйще (-исько, -яка, РУ II,
головйще (Чуб. 74), [468],
дворйще (Чуб. 84),
замчйще (-исько Гр. I, 606),
картоплйще (УДЗ. I, 121),
млиньсько (Гр. I, 971),
очйська (Гр. II, 82),
ручйще (Жел. II, 844),
селйсько (Жел. II, 859),*

таборйще (Л. У. II, 114),

Істор.:

*Жнлйщє (Бе).
домйщє (Зи),
оґжйщє (Бе),
окнйсько (Бе).*

(пор. стор. 42)

б) Твори зі значінням
місця

*бáлище (Гр. I, 67),
барабóлисько (Гр. I, 70),
бóдище (Жел. I, 47),
вívсище (-исько, Гр. I, 245, Жел.
гнóйще (Чуб. 73), [I 94],
двóрище (Чуб. 85),
зámчище (Гр. I, 606),
картóплище (Гр. I, 759),
млйнище (-исько, Гр. I, 971),
обóрище (-исько, Жел. I, 546),
рчйще (-исько, Жел. II, 807),
сéлище (Жел. II, 859, Гр. II,
[622],
табóрище (-исько, Жел. II,
[943] і і.*

*жйлйщє (Бе),
жйртвйщє (СС),
кйпйщє (Бе),
трйвйщє (Бе),
трйзйнищє (СС) і і.*

Двоскладові твори з наростками *-ище, -исько*, як теж твори, звязані з говорами, що мають постійний наголос (нпр. лемківський говір) не знають акцентуаційних пересувів, залежно від значіння, а задержують наголос на другому складі від кінця, нпр.: *грйще, льнйще, псйще, снйще*; лемк.: *грйбйсько* (»місце, де была грйба« (ВЛ, 408), *копривйще* (ВЛ, 369), *кочержйще* (ВЛ, 369), *пирожйсько* (ВЛ, 377) і і.

§ 40. Наголосові тенденції української мови в творах із наростками *-ище, -исько* годяться цілковито з наголосовим станом сербської мови, що відрізняє наросток *-иште* в функції авментативного формансу від *-иште* в функції льокального формансу³⁾, нпр.:

¹⁾ Наросток *-сько* не є ніколи наголошений. — ²⁾ Рідше на дальшому від кінця (пор. *пáсчичко, Жел.*). — ³⁾ Пор. Leskien: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* — Heidelberg 1914, стор. 170, 247 і 275-6.

Твори згрубілі: Твори зі значінням місця:

Блáтиште,
гòдиште,
двóриште,

блв́тйште,
гб́дйште,
двб́рйште і і. 1).

Зовсім протилежний наголосовий стан зустрічаємо в російській мові, де згрубілі перекидають наголос із наростка *-ище* на пень, а твори зі значінням місця задержують наростковий наголос³⁾, нпр.:

Пожáрище большой пожаръ — *пожари́ще* — мѣсто бывшаго пожара³⁾,

рос. *ку́рища* — укр. *кури́ще* (РУ II, 368);

» *ку́хница* — » *кухни́ще* (РУ II, 391);

» *морбзи́ще* — » *морозі́ще, морозя́ка* (РУ II, 570);

» *ніти́ще* — » *ниті́сько* (РУ II, 1006) і і.

Сербська акцентуація й часокількість у творах із наростками *-иште, -йште* каже визнати українсько-сербський стан за старший, російський за молодший (пор. нижче § 41).

§ 41. Коли за первісне значіння творів із наростком *-ище* приймаємо згрубілість (§ 36), то тим самим за найдавнішу акцентуацію творів із наростком *-ище* мусимо прийняти (наростково) акцентуацію на другому складі від кінця. Вона визначувала згрубілі без огляду на те, чи основа мала наростковий, чи напенний наголос, отже побіч: *багно́* — *багні́ще*, мали б ми й: *за́мок* — *замчі́ще, ка́мінь* — *камені́ще* і і.³⁾

Із витворенням нових семантичних функцій у наростку *-ище* (пор. § 36), авґментативи задержали первісний наголос на другому від кінця, інші (нпр. твори зі значінням місця) почали перекидати наголос назад на найближчий склад творива. Цей наголосовий пересув відбувся знову без огляду на наголос основи. Коли нпр. *багно́* заступатиме нам усі наростково-наголошувані твори, а *за́мок* усі напенно-наголошувані твори, то акцентуаційне вирівнювання дериватів із наростком *-ище* в льокальній функції представлятиме нам ось яка відповідня (кореляція):

замчі́ще: за́мчище = *багні́ще: багно́*: X, з чого X = *ба́гнице*.

Наросток *-исько* разом із семантичними функціями перебрав на себе акцентуацію наростка *-ище*.

§ 42. Остаточному устійненню обговорених вище наголосових тенденцій ув українській мові стояли й стоять на перешкоді

¹⁾ Як бачимо, в сербській мові грає тут ролю й часокількість наростка *-иште: -йште*, що часом може бути єдиним засобом формального різникування функціональних варіантів, нпр.: *огниште: огни́ште*. — ²⁾ Пор. А. Александров: Филологическая справка: *пожарище* или *пожари́ще?* — РФВ XXXII (1896), стор. 17-20. — ³⁾ Деяку доказну вартість на первісність акцентуації другого складу від кінця та другісність акцентуації дальших складів у творах із наростками *-ище, -исько* мають другісні наростки *-бвище, -бви́сько* з наголосом на третьому складі від кінця та з основним значінням місця (пор. § 45).

такі чинники: 1) постійне наголошування другого складу від кінця в двоскладових дериватах із наростками *-ище*, *-исько*, 2) говори з постійним наголосом на другому складі від кінця (лемки, замішанці), 3) функціональне зрізничкування наростків *-ище* та *-исько* й нарешті 4) другісні наростки.

Тому то побіч стосунку: *дворіще*: *дворіще*; *замчіще*: *замчище* можемо зустрінути тут і там: *замчіще*: *замчійсько* — *монастиріще*: *монастирійсько*, або *замчіще*: *замківіще* — *смітіще*: *смітище*, то й: *баштаніще*: *баштаніще*, *ставіско*: *ставіско* (ВД, 57), *груліско*: *груліско* (ВЛ, 408) і і., тобто затерту функціональність наголосу в творах із наростками *-ище*, *-исько*¹⁾.

Б. Функціональні взаємини наростків *-ище -исько*.

§ 43. Вже при розгляді згрубілих творів із наростками *-ище*, *-исько*, а саме при згрубілих у чуттєво-експресійній функції (§ 25) ми бачили, що в деяких українських говорах наросток *-ище* стає викладником, «авгментативів-пейоративів», а наросток *-исько* «авгментативів-меліоративів», нпр.: *Зараза, не псище* (авгм. пейор.) *поїв качки*, але: *Бідний псіско* (авгм. меліор.) *сухий, як гак* (зап. вл., Мартинів Старий).

Побіч такого зрізничкування семантичних відтінків ув обягу однієї семантичної категорії зустрічаємо на обширах, де альтернують наростки *-ище*, *-исько*, використання подвійності цих наростків, як засобу для формального різничкування різних семантичних категорій.

І так, у деяких північних говорах (Берестейщина на Волині) наросток *-исько* визначає твори згрубілі, отже нпр.: *ручиско*, *ножиско*, а наросток *-ище* твори зі значінням місця, нпр.: *млинище* і і.²⁾

В інших (Звенигородщина) наросток *-исько* визначає теж згрубілі, нпр.: *ручисько*, *ножисько*, але наросток *-ище*, може визначати, або місце, нпр.: *глинище*, або частину знаряду, нпр.: *топоріще* і і.³⁾

В. Другісні (секундарні) наростки.

§ 44. Як уже вище сказано, з семантичною варіантизацією функцій наростків *-ище*, *-исько*, заходила потреба їх формально різничкувати. Побіч акцентуаційних пересувів і функціонального

¹⁾ Не беремо тут під увагу віршованих творів, де часто вимоги ритміки устійнюють наголос, нпр.:

І туча куряви тяглася з пасовійська:
Там, далі, лясканням предового бичійська,
Тирольських пастухи загонили корів (Рильський П. Тад. 13).

²⁾ Пор. Михальчук *op. cit.* стор. 551. — ³⁾ *Ibid.* стор. 569.

зрізничування наростків *ище*, *-исько* входили тут у гру другісні (секундарні) наростки *-овище*, *-овисько*; *-нище*, *-нисько*; *-лице*, *-лисько*.

З формального боку генезу другісних наростків треба вязати з пересувом морфольогічної границі (абсорбцією) з пня в користь наростків *-ище*, *-исько*¹⁾.

а) Наростки *-овище*, *-овисько*.

§ 45. Генезу цих наростків можна вязати зі сполукою наростків *-ище*, *-исько* з дієслівними пнями на *-ов-*²⁾, нпр.: *торгувати: торгівище*, *становити: станівище*, *хвилювати: хвильовище*, *літувати: літовище*, *кочувати: кочівище*, *жирувати: жирівисько* і і. або з прикметниками на *-ово-*³⁾, нпр.: *грибовий: грибовище*, *замковий: замківище*, *маковий: маківище*, *маковисько*, *степовий: степівище* і і. Із таких сполук відокремилися нові наростки: *-овище*, *-овисько*, що самостійно творили іменники а) від дієслів, нпр.: Літ. і нар.: *Пасівище* (*пасівисько* й *пастівище*), *збіговище* (*збіговисько*); *косівище*; *осипівище* (*-исько*); *стовковище* (*стовківисько*); *видівище* (*видівисько*) і і. Істор.: *Становіско* (Бе); *гуковици* (Ти); *диковици* (Ти); *платовици* (Ср) і і. б) від іменників, нпр.: *багновище*; *гадовіще*; *гробівище*; *грунтовіще*; *димівище*; *млиновисько*; *осовіще*; *руківище*; *саповіще*; *церковище* і і. Істор.: *Гавкици* (Ти); *грововици*, *грововиско* (Ти); *ратовици* (Сс); *коповици* (Ак) і і.

§ 46. Значіння наростків *-овище*, *-овисько* було первісно значіння місця, де щось знаходиться (в деномінативах) або щось діється (в девербативах), нпр.: *гадовіще* — м'сто перебування зм'ї (Гр. I, 306); *пасовище* (*-исько*) — *Viehweide*, *Hutweide*, *Weideplatz* (Жел. II, 604).

В віддієслівних творах на *-овище*, *-овисько* можливий був перехід від значіння місця якогось прояву до значіння самого прояву, нпр.: *Юрби хвильовище* (Косач, Назустріч I, 21, 1934); *Невільника Андрокля за втечу від пана присудили на жировище на арені для хижих звірів* (Полек 107); *Були збіговиська у його що-неділі* (Рильський П. Тад. 82); *Літовище* — *czas, spędzony w halach*, літування (Шух. IV, 357) і і., а врешті й до значіння предмету, що підлягає якомусь проявові або є спричинником цього прояву, нпр.: *Поліцих потащить на силу те чоловіче посміховище на «склад», до вяниці* (Ков. Гал. Каліф. 138); *Що-ж то, чи я їй поштурховисько якась* (Л. У. Ліс. П. 62); *Оскаженіле страховище тільки реве* (Виннич. С.М. I, 276); *Цей відьмак, страховище, всіх дітей в селі* (Журба ЗСЗ, 10); *Селяни жахаються видовиськом на дворі* (Самч. Марія 109). Істор.: *Диковиско*, *диковици* — 1) *дивна річ, предмет*

¹⁾ Наросток *-сько* не виступає в секундарних наростках. — ²⁾ Пор. Дорошевський *op. cit.* PF, XIII стор, 237. — ³⁾ Пор. Дорошевський *ibid.* і Лосє *op. cit.* стор. 68.

подиву, 2) *потвора, дивогляд* (Ти, I, 812); *гукюкци* — *той хто гукає* (Ти, I, 626) і і.

В сьогочасній українській літературній мові наростки *-овище*, *-овисько* незвичайно сильно продуктивні і мають вирішну перевагу над іншими другісними наростками. Томуто твори з наростками *-овище*, *-овисько* мають під семантичним оглядом дуже часто відтінъ неутрального значіння зі спеціалізацією в одному напрямі (найчастіш як abstracta), нпр.: *Ще раз і ще двічі підносила й опускала довбню на вуж обвище мязів під гладкою шкурою* (Карх. 14); *Думка ця здавалаєь йому див обвиськом і страхіттям* (Підмог. 65); *Граф полюбляв чудні вид обвиська* (в оригіналі: *widoki*) (Рильський П. Тад. 27).

б) Наростки *-нище*, *-нисько*.

§ 46. Наростки *-нище*, *-нисько* відокремилися зі сполук наростків *-ище*, *-исько* з прикметниками на *-ьпо-*, нпр.: *жітний: жітнище, жітнисько*; *збірний: збірнище*; *пшенішний: пшенишнине* і і. *Переполохали до нервового крику пташню поруйнували комашнища* (Виннич. С. М. I, 22); *На моєму яш ниську паши немає* (КМ, 93) і і.

Твори з цими наростками визначають місце, де щось було або є, отже:

Літ. і нар.: *Ріпачнісько* — *поле подь рапсомъ* (Гр. II, 534); *яшнисько* — місце, де ріс ячмінь (КМ, 93). Істор.: *Житниці* — стерня після жита (Ти, I, 933); *игръниці* — *окръгъ, сцена* (Ср, I, 1021); *трыжниці* — *мѣстце, гдѣ офѣръ заколюют* (Зи) і і.

До цієї групи влічимо рідкі приклади наростків *-анище*, *-анисько*, що вяжуться з прикметниками на *-ѣпо-* нпр.: *гребаний: гребанище*; *камяній: камянїще*, або з дієприкметниками на *-(а)по-* нпр.: *рубаний: рубанїско* (ВЛ, 463) і визначають місце, де щось було або є, нпр.: *гребанище* — *нива, гдѣ была посѣяна гречиха* (Чуб. 80); *рубаннско* — *Ort im Walde, wo Bäume gefällt worden* (ВЛ, 463) і і.

в) Наростки *-лище*, *-лисько*.

§ 47. Незвичайно продуктивний колісь наросток *-лище*, (*-лисько*) повстав із сполуки наростка *-ище*, (*-исько*) з дієприкметниками на *-ло-*, нпр.: *звѣлище*; *погорїлище*; *тѣрлище*; *топилище*; *чистилище* і і.

Істор.: *Жїлици* (Бе); *гвѣмилици* (СС); *игрълици* (Бе); *сѣдѣлици* (Бе); *спѣлици* (Ср); *хранилици* (Бе) і і.

Наростки *-лище*, *-лисько* визначають місце якогось прояву, нпр.: *завѣзлиско* — *Stelle, wo die Erde eingefallen ist* (Жел. I, 233); *судїлище* — *Gerichtsstätte* (Жел. II, 933); *прихілище* — *Zufuchstätte* (Жел. II, 762) і і.

Істор.: *Благдѣлици* — *те, в чого середину можна що по-*

класти, торба кишенья (Ти, I, 264); *пласалище* — *miejsce do tańca* (СС); *свдйлище* — *місце кв свженню* (Бе); *хранилище* — *місце на складъ* (Бе) і і.

Зі значіння місця якогось прояву можливий був перехід до значіння самого прояву, нпр.: *кладгалище* — *вкладка* (Ти, I, 264); *свддалище* — *свддніє* (ЗБ, 5), а врешті до значіння предмету, що викликає або підлягає якомусь проявові, нпр.: *гляддалище* — *те, на що глядять* (Ти, I, 532); *страшилище* — *то, чемъ пугають* (Ср, III, 249) і і.

В сьогочасній українській літературній мові наростки *-лице, -лисько* менш продуктивні; їх місце займають наростки *-овище, -овисько* (пор. § 45).

г) Інші другісні наростки.

§ 48. До цієї групи влічимо наростки, що їх можна відокремити в дериватах від творів із наростком *-ище*. Будуть це наростки із різними функціями: а) іменникові: *-ищечко*, нпр.: *днищечко* (Гр, I, 438); *гребінищечко* (Гр, I, 365), *-ищанин*, нпр.: *городнищанин* (Ср, I, 555) і і. б) прикметникові: *-ищний*, нпр.: *дворищний* (Ти, I, 676); *власожилищньний* (Ср, I, 270) і і. *-ищевъ* нпр.: *отрочищевъ* (Ср, II, 765); в іменах власних: *Кузьмищевъ* (АЮЗР, XIII, 74); *Ржищевъ* (ibid. 487) і і.

Г. Рід.

§ 49. У творах із наростками *-ище, -исько, -сько* тільки категорія згрубілих (авгментативів) може мати три роди. Інші, як закінчені на *-е, -о*, належать до середнього роду¹⁾. Скажемо: в творах згрубілих із наростками *-ище, -исько -сько* є щодо роду перевага семантичного чинника над формальним, в інших творах із цими наростками має перевагу формальний чинник.

Рід у категорії згрубілих залежить від роду пня. Отже будемо тут мати:

а) Чоловічого роду:

Літ.: *Линивий Волошисько* (Коб. З. 60); *Жидище поганий* (Ков. Гал. Каліф. 3); *Лушня був широкоплечий парнище* (Мирн. Хиба ревуть 164); *Відозвався осмолений, з попідбиваними очима, дрантвий жебрачйще* (Ков. Гал. Каліф. 4); *Міцний тютюніще окаджує його низеньку хатину* (Самч. Марія 63); *Широко розмахнувся західній вітрйсько* (ibid. 126); *За бабкою припинив свій отченаш сірий котйсько* (Керн. СВ, 33); *Хлопйсько, як то кажуть, збаранів до чиста* (ibid. 62) і і.

Нар.: *А за тот піторачиско купила си клапачиско*

¹⁾ Пор. Тимченко: Рід в українській мові. Збірник на пошану Грушевського II, Київ 1928, стор. 134-135.

(ВЛ, 346); *Вовче, вовче на ти зя́р'явий ка́мінище в пащечище* (ЕЗ, XVI, 237).

Істор.: *Я м'яй м'яжище — їк чорний колище* (Зб. К, 172); *Б'вакло, бідний овчарище пирожек в сметани не ист* (Зб. К, 172).

б) Жіночого роду:

Літ.: *Дійсно бабище угадала* (Ков. Гал. Каліф. 18); *Як, чуєте, та хоробиско зафуркотіла...* (Керн. СВ, 103).

Нар.: *Бабище, бабисько* (Гр. I, 56); *в'ідьмище* (Гр. I, 277); *Черевата жаб'иско* (ВУ II, 60); *Бідна коровсько* (зап. вл., Святкова, Лемк.); *Сороч'ище на нім брудна, якби рік непрапа* (зап. вл., Мартинів Старий); *Бодай-с поломив свої криві ножищі* (зап. вл., Мартинів Старий); *Головище би ти всхла* (Кміт Б.) і і.

в) Середнього роду:

Літ.: *Це не довге... досить широке полотнище* (Назустріч I, 21, 1934); Нар.: *Воч'ище совляще* (ВБ, 35); *Вусище котяще* (ВБ, 35); *Личище старище* (ВБ, 35) і і.

Середній рід надається часом авґментативам-пейоративам для підкреслення тим їхньої нижчости до чоловічого або жіночого роду, нпр.: Літ.: *Сибірне кот'ище* (Журба ЗСЗ, 9); *Бідне дурне хлопч'исько!* (Виннич. С.М. I, 100); Нар.: *І того друге хлопч'исько достало по гамбі* (ВУ, II, 127); *В пеньок дубовий щемлю те бородище-помелище* (Л. У. Ліс. П. 31) і і.

§ 50. Як то з генези наростків *-ище, -исько, -сько* виходить, а також, як про те свідчать всі інші семантичні категорії з цими наростками — первісно й згрубілі твори були середнього роду. Свідчать про те й історичні дані, нпр.: *головище* — середнього роду (Ти, I, 551); *дворище* — так само (Ти, I, 676); *днище* — так само (Ти, I, 727); *домище* — так само (Ти, I, 777); *жидище* — так само (Ти, I, 928) і і.

Триродовість згрубілих це явище хронологічно пізніше, сягає початками XVIII ст.

§ 51. В сьогочасній, живій, українській мові перевага семантичного чинника над формальним в роді згрубілих із наростками *-ище, -исько, -сько* така сильна, що впливає на зміну флексії. Згрубілі твори на *-ище (-исько, -сько)* чоловічого або жіночого роду одержують у деяких відмінках закінчення, питомі флексійним парадигматам даного роду. І так нпр.: *бабище* має род. *бабищі* (пор. *рожі*); *ножище* має наз. мн. *ножищі* (пор. *рожі*) і і.¹⁾

¹⁾ Ще даліше в цьому напрямі пішла російська мова, що нпр. в називному однині жіночого роду має в згрубілих закінчення *-ища*, пор.: рос. *ку́рища* — укр. *кур'ище* (РУ, II, 368); рос. *ку́хнища* — укр. *кухн'ище* (РУ, II, 391) і і. В нас можна це явище теж помітити, але назагал дуже рідко (нпр. у Самчука).

ADDENDA.

§ 51. Вже після того, як віддано до друку й частинно складено цю працю, появилася нова спроба підійти до генези й взаємин наростків *-išče*, *-isko*: проф. І. Отрембський: *Słowiański przystosunek -isko (-išče)*. *Przyczynki słowiańsko-litewskie*, Serja II, Вильно 1935. Автор стоїть на становищі, що *-isko* старше від *-išče*, тобто *-išče < -isk + jo* й старається пояснити наросток *-isko*, як конгломерат наростків типу *-bje* з наростком *-ьsko*. Нам годі прийняти цей вивід з таких причин:

а) В звязку з працею проф. Ташицького (*Slavia* IV, 1925)¹⁾ при генетичних взаєминах наростків *-išče*, *-isko* ясно виринула справа т. зв. умовної хронології: наросток *-išče* мусить бути старший від *-isko* тому, що *-išče* в найстаршій добі історичного розвою словянських мов було відоме на цілому словянському обширі, *-isko*-ж тільки західньо-словянським мовам і західнім говорам української й білоруської мови (в альтернації з *-išče*). Якщо б дійсно *-išče < -isk + jo*, отже якщо б *-isko* було давніше від *-išče*, то на теренах, де сьогодні панівний тільки наросток *-išče* мусили б захватитися приклади на *-isko* бодай у топономатичному, якщо вже не в апелятивному матеріалі. Тимчасом топонімія з цих теренів виразно свідчить про брак *-isko* в цих мовних групах. Не знаходячи для *-isko* теж основи на праїндоєвропейському ґрунті, ми — коли не хочемо виходити поза те, що нам говорять реальні, мовні, факти — мусимо вважати наросток *-isko* за пізніший словянський новотвір.

б) Якщо б ми навіть і допускали теоретично можливість злиття елемента *-i* — чергівного відповідника наростка *-(i)jo* — з наростком *-ьsko*, то зі становища формальної структури словянських мов знову натрапляємо на труднощі: в матеріалі словянських мов немає прикладів на те, що б наросток *-ьsko* додавали до голосівкового визвуку пня. З цього погляду не могла вдержатися гіпотеза Беліч-а (*JA*, XXIII, 173) з девербативною генетизацією наростка *-isko*²⁾.

в) В матеріалі словянських мов є ледви кілька прикладів на *-išče*, *-isko*, що мають відповідники на *-bje*, типу стсл. *trъnъje*: *trъnište*. При цьому треба відмітити, що такі відповідники можна найти тільки в категоріях зі значінням місця (предмету або прояву); немає цілком таких прикладів для творів згрубілих, чи таких, що визначають частину зняряду, як це зрештою підкреслює сам проф. Отрембський (єдиний приклад, що його автор узяв із української мови *деревйще* має тут цілком інше значіння — 'труна' —, ніж те, що йому автор надає).

г) Хоч гіпотеза проф. Отрембського з чисто теоретичного

¹⁾ Пор. § 3 і д. — ²⁾ Думаю, що справу »девербативів« з наростками *-išče*, *-isko* треба піддати основній ревізії. До цієї справи поверну на іншому місці.

боку незвичайно тонко й бисто сконструована, все-ж із становища матеріалу словянських мов ніщо не змушує нас приймати двочленні зложення в праформах із наростками *-išče*, *-iško*. Явище, що аналогічні твори в балтійських мовах, отже нпр. відповідники слів, що в словянських мовах, суфіксовані, визначають 'частину зняряду' в литовській мові виступають, як зложення з *-kótas* чи інше, ніяк не переконуює про те, що структуральні звички балтійських мов треба переносити живцем на словянський ґрунт. Зіставлення таких прикладів із обидвох мовних груп може свідчити хіба тільки про дві відмінні тенденції двох різних мовних систем: у балтійській — тенденцію висловлювати поняття зложеними формаціями, в словянських — суфіксованими формаціями на кошт зложених.

§ 52. Топографічний матеріал із Карпат, зібраний учасі нашої наукової поїздки влітку 1935, підтверджує розміщення наростків *-ище*, *-исько*, *-сько* в топографічних назвах, що ми його представили в § 13. Ось наймаркантніші приклади, яких немає в топографічних словниках:

Надвірнянщина (пор. стор. 18): назви піль: *Бервіщи*, (Микуличин), *Країще* (там-же), *Ільнище* (Пороги), *Літовище* (там-же) і і.

Дрогобиччина (пор. стор. 19): назви гір і лісів: *Вершіще*, *Слопище*, *Порубище*; назви піль: *Горбїще*, *Згарище*, *Спарище*.

Самбірщина (пор. стор. 19): назви гір і лісів: *Гувнища*, *Замчище*; назви піль: *Підгородїще*, *Сєлища* і і.

Стрийщина (пор. стор. 19): назви гір і лісів: *Городїще*, *Пліниці*, *Порубище*, *Станища*, *Ярвища*; назви піль: *Бобовище*, *Бриці*, *Заступище*, *Житища*, *Межибриці*, *Надцерквиці*, *Підгородїці*, *Путище*, *Яровища* і і.

Турчанщина (пор. стор. 19): назви гір і лісів: *Гнілище*, *Дворище*, *Пасовище*, *Спалище*, *Ступища*; назви піль: *Валинища*, *Глінище*, *Горбїща*, *Городїще*, *Граблища*, *Гробища*, *Дворище*, *Жїтище*; *Задворище*, *Згарище*, *Зломище*, *Зрубища*, *На Лезовищу*, *Коршмище*, *Кошарища*, *Лазища*, *На Окопици*, *На Пєчищах*, *Пєчища*, *Саломїще*, *Сєлища*, *Ставіще*, *Стаїща*, *Уходища*, *Хатища*, *Цвинтарище*, *Ямища*, *Яровище*, *На Ясенищу* і і.

Подані на стор. 19 назви на *-сько* мають — із малими виїтками — народну форму на *-ське* (як у східньоукраїнських говорах), нпр.: *Топільське* (Топільсько), *Головєцьке* (Головецько), *Висіцьке* (Висоцько), *Голбаське* (Головсько), *Задільське* (Задільсько), *Молдавське* (Молдавсько), *Ропавське* (Ропавсько), *Славське* (Славсько) і і., але: *Синєвідсько*, *Перегінсько* (Долинщина).

§ 53. Користаючи з нагоди, додасмо до стор. 3, що географічним розпоширенням наростків *-išče*, *-iško* на терені кашубсько-поморських говорів займається St. Lorentz в праці: *Pommernische IZoglossen, Symbolae in hon. J. Rozwadowski, Vol. II, Krakiv 1928.*

IV. ВИСЛІДИ ПРАЦІ.

§ 54. Ми переглянули генезу наростків *-ище*, *-исько*, *-сько* (§§ 3-8), їхні взаємини (§§ 9-18) та врешті їхні семантичні функції (§§ 19-51) в українській мові й на основі того ми дійшли до таких вислідів:

А. Висліди для порівняльної граматики словянських мов:

а) З двох, можливих, генетичних реконструкцій наростка *-ище*, а саме: $-*isk + ,jo$ та $-*ist + ,jo$ треба визнати другу за більш переконливу, а відкинути першу, тобто: $-i\check{s}če (-i\check{s}te) < *ist + ,jo$. Наросток *-isko* це вислід контамінації наростків $-i\check{s}če // -ьsko$ в льокально-топографічній функції (§§ 3-8). б) Західньо-словянська (чи краще: лехітсько-лужицька) ізоморфема *-isko* сягає й на українську мовну територію до лінії Акерман — Ананіїв — Сквир — Київ — Дніпро на північ (§§ 11-14). в) Наростки *-исько*, *-сько* в українській мові це своєрідні форманси, а не запозики з сусідніх мов (§ 18).

Б. Висліди для української граматики:

І. Поширення: а) В українській мові існують три окремі та семантично споріднені, іменникові, наростки *-ище*, *-исько*, *-сько* (§ 10). б) Наросток *-ище* відомий на всьому просторі української мови; наросток *-исько* тільки на захід від лінії Акерман — Ананіїв — Сквир — Київ — Дніпро. Наросток *-сько* в нейтральній іменниковій функції поширений на весь простір української мови, в згрубілій функції він знаний тільки в західніх говорах (§§ 10 і 14).

ІІ. Семантичні функції. Наростки *-ище*, *-исько*, *-сько* можуть мати такі семантичні функції:

В деномінативах: а) Згрубілости: а) в реально-семантичній функції, нпр.: *(велике) полотнище (-исько), (велика) коровсько* (§ 23), б) в чуттєво-експресійній функції, а саме, як: γ) авгментативи-пейоративи, нпр.: *(поганий) хлопчище, (погана) коровсько* (§ 24), δ) авгментативи-меліоративи *(коханий) хлопчище, (гарна) коровсько* (§ 24). б) Місця, нпр.: *картоплище (-исько)* — місце після картоплі (§ 28). в) Частини знаряду, нпр.: *топорище (-исько)* — держак топора (§ 31). г) Нейтральне, нпр.: *дерище (-исько)* — труна, *військо* (§ 32).

В девербативах: а) Місця прояву, нпр.: *лбжище* (-*исько*) (§ 33). б) Прояву (дії або стану), нпр.: *ловище* — *лови* (§ 34). в) Невтрально-структуральну: *займище* (-*исько*) (§ 35). г) Предмету, що викликає або підлягає якомусь проявові, нпр.: *поштурховисько*, *страшилище* (§§ 46 і 47).

Найстарша функція наростка *-ище* — творення відіменних згрубілих. З неї розвинулися інші, як функція місця, частини знаряду, тощо. Значіння прояву в девербативах розвинулося зі значіння місця прояву (§ 36).

III. Уваги до формальної варіантизації значінних категорій в українській мові. В іменникових творах узагалі, а з наростками *-ище*, *-исько* зокрема, українська мова різничує семантичні варіанти такими формальними засобами: а) різнородністю формальною наростків: а) рівнорядних, нпр.: *-ище*, *-исько*, пор.: *бульбйще* — згр. від »бульба«. *бульбисько* — місце після »бульби« (§ 43). б) нерівнорядних (первісних і другісних), нпр.: *-ище*, *-овище*, пор.: *бульбйще* — згр. від »бульба«, *бульббвище* — місце після »бульби« (§§ 44-47). б) наголосовими пересувами нпр.: *бульбйще* (-*исько*) — згр. від »бульба«, *бўльбище* (-*исько*) — поле після »бульби« (§ 39).

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

У СПРАВІ ДЕВЕРБАТИВІВ

Із наростками -ище, -исько у слов'янських мовах.

(Відбитка з „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка”, т. СLY).

Львів, 1937.

На такі твори з наростками *-ище, -исько*, як укр. *ловище (-исько), наввище (-исько)*, поль. *łowisko, nazwisko*, серб. *ldvište*, стисл. *pridežište* й ін. нема у слов'янському мовознавстві одного й певного погляду. Одні дослідники¹⁾ вважають ці твори за девербативи (віддієслівні), тобто надають їм морфологічну відповідню (кореляцію), типу :

ловище (-исько): ловити,
наввище (-исько): наввати й ін.,

інші²⁾ за деномінативи (відіменні) з морфологічною відповіднею :

ловище (-исько): лов(и),
наввище (-исько): назва й т. п.

ще інші вагаються зайняти становище і промовчують цю справу зовсім³⁾. Але, що вирішення цієї справи може кинути деяке світло на інші проблеми, які в'яжуться з наростками *-ище, -исько*

¹⁾ A. Belić, Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe, J A XXIII (1901); Роман Смаль-Стоцький, Abriss der ukrainischen Substantivbildung, Відень, 1915; H. Ułaszyn, Słowotwórstwo, Gramatyka języka polskiego (т. зв. збірня), Краків, 1923; W. Dorogzewski, Monografie słowotwórcze, P F XIII (1928); Я. Рудницький, Наростки *-ище, -исько, -сько* в українській мові, Праці УНІ, XXXI, Варшава, 1935.

²⁾ пор. A. Leskien, Grammatik d. serbokroat. Sprache, Heidelberg, 1914, стор. 247; J. Łoś: Gramatyka polska, cz. II, Słowotwórstwo, 1925, стор. 88.

³⁾ пор. St. Smal-Stockyj u. Th. Garthner, Grammatik d. ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Wien, 1913, стор. 125; В. Сімович, Граматика української мови, Київ—Ляйпцір; A. Meillet, Le slave commun, Париж, 1924; W. Vondrák, Vergleichende slav. Grammatik, Göttingen, 1924 I; W. Taszycki: Przyrostek *-isko, -ište* w językach zachodniosłowiańskich, „Slavia“, IV (1925—1926)

(нпр., на їх взаємини, генезу, тощо), вважаємо за потрібне за нятися цією справою трохи ближче.

У творах із наростками *-ище, -исько*, з уваги на їх структуру, можна відрізнити відразу дві основні категорії:

а) первісні твори з цими наростками, тобто такі, де наростки додані просто до пня, нпр.: стсл.: *sborište, přiběžište*, серб.: *igrīšte, lovíšte*, поль.: *łowisko, nazwisko, igrzysko, pogrzebisko, śmiecisko*; укр.: *(і)грище, (і)грисько, ловище (-исько), торжище (-исько), зборище (-исько), згарище (-исько), наввище (-исько)* й ін.

б) другісні твори, з другісними наростками типу: *-овище*, нпр., поль.: *targowisko, dziwowisko*, укр.: *торговище, збіговище, пасовище* й ін.

-(а)лище, нпр., стсл.: *sědalište, žilište*, поль.: *wykopalisko*, укр.: *чистилище, училище*,

-(а)нище, нпр. стсл.: *pristanište*, укр.: *рубанисько* й ін.

В першій категорії творів із наростками *-ище -исько*, коли їх зіставляти з відповідними дієсловами, зарисовуються знову дві окремі групи,

1) твори типу:

згар-ище (-исько) : згар : згар-яти,

лов-ище (-исько) : лов-и : лов-ити,

на-зв-ище (-исько) : на-зв-а : на-зв-ати й ін.,

тобто твори, де в основі голосівочня (вокалізм) іменника та сама, що в відповідному дієслові;

2) твори типу:

пой-ище : на-пой-и : пи-ти : пой-ити,

брод-ище : брод-и : бред-у : брод-ити,

тобто твори, де щойно ступінь кавзативної (*пойти*), чи ітеративної (*бродити*) вокалізації дієслова рівняється вокалізмові відповідного йменника.

Ані в одних, ані в других творах не можна напевно сказати, чи вони від дієслівних, чи від іменних пнів. На основі значіння вони виглядають радніш на віддієслівні твори, отже, нпр.:

ловище = 'місце, де ловлять',

бродище = 'місце, де бродять' і ін.

Але ж цього мало, щоб їх визнати за віддієслівні, бо:

'місце, де ловлять' це властиво — 'місце ловів',

'місце, де бродять', це властиво — 'місце броду',

отже неважко на основі значіння цих творів залічити їх до деномінативів. У висліді треба розглянутися за формаль-

ними критеріями, що дозволили б на одну або другу класифікацію цих творів.

Само від себе насувається порівняння таких сумнівних творів із творами, що, хоч значінням можуть бути й девербативи й деномінативи, з формального боку — їх мусимо причислити тільки до однієї з можливих категорій.

Коли з творами типу:

бер-у : *з-бир-аю* : *з-бор-и* : *з-бор-ище* (а не *якесь* : **збирище*),
б'ю—би-ти : *бой-и* : *бой-ище* й т. п. (а не *якесь* : **бище*)

зіставимо твори типу:

бред-у : *брод-и* : *брод-ити* : *брод-ище* й ін.

й типу:

лов-ляю : *лов-и* : *лов-ище* й ін.,

то таке зіставлення в одному й у другому випадку скаже нам залічити сумнівні досі твори до деномінативів, тобто — визначити дериваційний зв'язок:

брод-ище : *брід*, *брод-у*,
лов-ище : *лов-и*

а семантично розв'язувати ці твори, як первісні:

бродище = 'місце броду',
ловище = 'місце ловів' і т. п.,

а не:

брод-ище — 'місце, де бродять' : *брод-ити*,
лов-ище — 'місце, де ловлять' : *лов-ити* й т. п.

Якже ж тепер пояснити такі твори, що 1) виявляють формально виразний девербативний зв'язок, нпр., стцсл.: *grebište*, укр.: *пасовище* (-исько), поль.: *wudymisko* та такі, що 2) в сьогоднішньому мовному почутті своїм значінням теж скидаються на девербативи, нпр., *ловище* — 'місце, де ловлять' (: *ловити*) хоч, як ми це ствердили, з формального боку це первісні деномінативи?

В історичному, чи діалектичному матеріалі української мови зустрічаємо такі твори, як:

ґрѣчницѣ, зам. — *урочище* (Срезн., Мат.),
ґрѣбиско, зам. — *гробисько* (Верхр., Лемк., стор. 100).

На основі порівняння відповідних дериваційних зв'язків:

бред-у : *брод-ити* : *брод-и* : *брод-ище* — та
рек-ти : *на-рѣк-ати* : *у-рок-и* : *у-рочище* і
греб-у : *ви-греб-аю* : *греб-и* : *греб-ище*,

мусимо їх (т. є твори типу: *ґрѣчницѣ*, *ґрѣбиско*) визнати за твори 1) аналогічні, 2) віддієслівні (*ґрѣчницѣ*: *урікати*; *ґрѣбиско*: (ви-) *грібати*). Вияснити їх можна тільки зміною попереднім, ранішим

пересувам дериваційного зв'язку із відіменного на дієслівний у таких творах, як: *бродище, ловище* й ін., тобто треба прийняти, що дериваційний зв'язок

ловище : *лов-и*
бродище : *брод-и* й ін.

перейшов зчасом у мовному почутті у зв'язок:

ловище : *ловити*
бродище : *бродити* й ін.

Цей пересув був зумовлений внутрішньою, семантичною, зміною: *ловище* у значінні 'місце ловів' перейшло в *ловище* 'місце, де ловлять'; *бродище* 'місце броду' в *бродище* 'місце, де бродять' і т. п. тому, що дієслово звичайно виразніш зазначає прояв (чинність або стан), ніж іменник. Ясно, що така семантична зміна мусіла якось позначитися в формі, вона мусіла якось уназверхнитися. Сталося це так, що:

а) існуючі твори, типу: *ловище, бродище* й ін. почато в мовній свідомості зв'язувати з відповідними дієсловами, та

б) повстали нові „аналогічні“, тобто основані на новому дериваційному зв'язку твори, типу: стцсл. *grebište*, укр.: *ґрѣчище*, *ґрѣбиско*, як вислід не однакового вокалізму дієслова й іменника отже:

стцсл.: *lovljǫ* : *lovište* = *grebǫ* : *grebište* ;
укр.: *бродити* : *бродище* = *ґрѣкати* : *ґрѣчище*,
ловити : *ловисько* = *(ви)ґрѣбати* : *ґрѣбиско*,
поль.: *łowić* : *łowisko* = *wydumać* : *wydymisko* й ін.

Іншими словами, — повстання новотворів типу стцсл.: *grebište*, укр.: *ґрѣчище*, *ґрѣбиско*, поль.: *wydymisko* було зумовлене морфологічною пропорцією:

lovljǫ : *grebǫ* = *lovište* : x (x = *grebište*),
бродити : *ґрѣкати* = *бродище* : x (x = *ґрѣчище*),
ловити : *(ви)ґрѣбати* = *ловище* : x (x = *ґрѣбиско*),
łowić : *wydumać* = *łowisko* : x (x = *wydymisko*),

що базувалась на новій тенденції — розуміти твори типу *ловище*, як девербативи, без уваги на те, що вже існували в мовній системі твори, стцсл.: *grobište*, укр.: *уловище*, *ґрѣбисько*, поль.: *wydymisko*.

Так схопленою аналогією, тобто аналогією, спричиненою пересувам дериваційного (морфологічного) зв'язку, можна теж вияснити другісні твори з *-ище, -исько* типу: *торговище, збіговище*,

пасовище. Це твори пізніші. Вони повстали вже після того, як, наслідком обговореного дериваційного пересуву, такі твори, як:

торжище 'місце торгу', 'місце, де торгують', заступлено „аналогічними“ віддієслівними новотворами *торговище*, отже творами, побудованими на новому морфологічному зв'язку:

торговище : *торгувати* й т. п.

Відокремлений звідсіль наросток *-овище* додавали просто до дієслівних пнів, і в висліді маємо такі твори, як:

пасовище 'місце, де пасуть',

збіговище 'місце, де збігаються' й ін.

Твори з наростками *-лище*, *-нище* зв'язані морфологічно з відповідними йменними формами дієслова (дієприкметниками). З їх допомогою можна було оминати незнану первісно сполуку наростка *-ище* (*-исько*) безпосередньо з дієслівними пнями. Цим можна пояснити явище, що в староцерковнослов'янській мові, а також і у староукраїнській, ці твори ще незвичайно живі.

Коли зібрати все сказане до купи, то виходить, що:

1. первісні твори з наростками *-ище*, *-исько* це деномінативи;

2. віддієслівні твори з наростками *-ище*, *-исько*, — пізніші від деномінативів; є це

3. аналогічні твори, що повстали в висліді дериваційного пересуву від іменних до дієслівних творів, первісних деномінативів, типу: *ловище* (*-исько*).

* * *

пересувам дериваційного зв'язку із відіменного на дієслівний у таких творах, як: *бродище*, *ловище* й ін., тобто треба прийняти, що дериваційний зв'язок

ловище : *лов-и*
бродище : *брод-и* й ін.

перейшов з часом у мовному почутті у зв'язок:

ловище : *ловити*
бродище : *бродити* й ін.

Цей пересув був зумовлений внутрішньою, семантичною, зміною: *ловище* у значінні 'місце ловів' перейшло в *ловище* 'місце, де ловлять'; *бродище* 'місце броду' в *бродище* 'місце, де бродять' і т. п. тому, що дієслово звичайно виразніш зазначає прояв (чинність або стан), ніж іменник. Ясно, що така семантична зміна мусіла якось позначитися в формі, вона мусіла якось уназверхнитися. Сталося це так, що:

а) існуючі твори, типу: *ловище*, *бродище* й ін. почато в мовній свідомості зв'язувати з відповідними дієсловами, та

б) повстали нові „аналогічні“, тобто основані на новому дериваційному зв'язку твори, типу: стсл. *grebište*, укр.: *ґрѣчище*, *ґрѣбиско*, як вислід не однакового вокалізму дієслова й іменника отже:

стсл.: *lovljq* : *lovište* = *grebq* : *grebište* ;
укр.: *бродити* : *бродище* = *ґрѣкати* : *ґрѣчище*,
ловити : *ловисько* = *(ви)ґрѣбати* : *ґрѣбиско*,
поль.: *łowić* : *łowisko* = *wydumać* : *wydymisko* й ін.

Іншими словами, — повстання новотворів типу стсл.: *grebište*, укр.: *ґрѣчище*, *ґрѣбиско*, поль.: *wydymisko* було зумовлене морфологічною пропорцією:

lovljq : *grebq* = *lovište* : x (x = *grebište*),
бродити : *ґрѣкати* = *бродище* : x (x = *ґрѣчище*),
ловити : *(ви)ґрѣбати* = *ловище* : x (x = *ґрѣбиско*),
łowić : *wydumać* = *łowisko* : x (x = *wydymisko*),

що базувалась на новій тенденції — розуміти твори типу *ловище*, як девербативи, без уваги на те, що вже існували в мовній системі твори, стсл.: *grobishte*, укр.: *уropsychе*, *гробисько*, поль.: *wydymisko*.

Так схопленою аналогією, тобто аналогією, спричиненою пересувам дериваційного (морфологічного) зв'язку, можна теж вияснити другісні твори з *-ище*, *-исько* типу: *торговище*, *збіговище*,

пасовище. Це твори пізніші. Вони повстали вже після того, як, наслідком обговореного дериваційного пересуву, такі твори, як:

торжище 'місце торгу', 'місце, де торгують', заступлено „аналогічними“ віддієслівними новотворами *торговище*, отже творами, побудованими на новому морфологічному зв'язку:

торговище : *торгувати* й т. п.

Відокремлений звідсіль наросток *-овище* додавали просто до дієслівних пнів, і в висліді маємо такі твори, як:

пасовище 'місце, де пасуть',

збіговище 'місце, де збігаються' й ін.

Твори з наростками *-лище*, *-нище* зв'язані морфологічно з відповідними йменними формами дієслова (дієприкметниками). З їх допомогою можна було оминати незнану первісно сполуку наростка *-ище* (*-исько*) безпосередньо з дієслівними пнями. Цим можна пояснити явище, що в староцерковнослов'янській мові, а також і у староукраїнській, ці твори ще незвичайно живі.

Коли зібрати все сказане до купи, то виходить, що:

1. первісні твори з наростками *-ище*, *-исько* це деномінативи;

2. віддієслівні твори з наростками *-ище*, *-исько*, — пізніші від деномінативів; є це

3. аналогічні твори, що повстали в висліді дериваційного пересуву від іменних з дієслівних творів, первісних деномінативів, типу: *ловище* (*-исько*).

* * *

ПОКАЗНИК СКОРОТІВ ДЛЯ ДЖЕРЕЛ І ДЖЕРЕЛ.

- Ак — Н. Горбачевській: Словар древняго актового языка Сѣверо-западного Края и Царства Польского — Вильна 1874.
- Ап — М. Драй-Хмара Фрагменти менського пергаменового Апракоса — Збірник Комісії Досл. Української Мови I, Київ 1931.
- АЮЗР — Акты, относящиеся къ истории Южной і Запад. Россіи, собранные и изданные Археграфической Коммисією — Київ 1863 і д.
- Е. В. Барсовъ: «Слово о полку Игоревѣ», Т III, Лексикологія Слова — Москва 1889.
- Бе — П. Беринда: Лексикон славеноросскій и имен тлъкованіе — Львів 1629.
- БС — о. Юрій Кміт: Словник бойківського говору — Літопис Бойківщини III, IV, V, — Самбір 1934.
- Ю. Венелинъ: Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты — Спб. 1840.
- ВБ — І. Верхратський: Говір Батюків — Збірник Філ. Секц. НТШ XV, Львів 1912.
- ВД — І. Верхратський: Про говір долівський — Зап. НТШ XXXV - XXXVI, Львів 1900.
- ВЗ — І. Верхратський: Говор Замішанців — Зап. НТШ III, Львів 1894.
- ВЛ — І. Верхратський: Про говор галицких Лемків — Збірник Філ. Секц. НТШ IV, Львів 1902.
- ВУ — І. Верхратський: Знадоби для пізнання угорско-руських говорів — Зап. НТШ XXVII, XXIX, XL, Львів.
- І. Верхратський: Über die Mundart der Marmaroschen Ruthenen — Станиславів 1883.
- Виннич. С.М. — В. Винниченко: Сонячна машина — ДВУ 1928.
- Возн. — М. Возняк: Історія української літератури I, II, III, — Львів 1921.
- ГК — Є. Грицак і Кисілевський. Українсько-польський і польсько-український словник — Львів 1931.
- ГМ — Є. Грицак: Говірка села Могильної, гайсинського повіту на Волині — Зап. НТШ XCIX, Львів 1930.
- В. Гнатюк: Русини пряхівської епархії і їх говори — Зап. НТШ XXXV, Львів 1900.
- ГН — Св. Селянська: Говір села Невідсько на Закарпатті (праця в Інституті Руської Філ. у Львівськ. Унів.).

- Гр — Б. Грінченко: Словар української мови — (перевидання) Берлін 1924.
- Я. Головацькій: Географическій словарь западно-славянских странъ съ приложеніємъ геогр. карты — Вильна 1884.
- ЕВ — Етнографічний Вісник — вид. Етнографічна Комісія УАН, Київ 1925.
- ЕЗ — Етнографічний Збірник — вид. Етногр. Комісії НТШ, Львів.
- ЄНД — В. Пашницький: Учительна Євангелія XVII ст. з Бібл. Нар. Дому N. 31 (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів).
- ЄЯ — М. Павенцька: Учительна Євангелія з Ясеникова з р. 1640 (праця, як вище).
- Жел. — Є. Желеховський: Малорусько-німецький словар — Львів 1886.
- Журба ЗСЗ — Галина Журба: Зорі світ заповідають... — Львів 1933.
- ЗБ — І. Шкварок: Зерцало Богословія Кир. Тр. Ставровецького з 1618 р. (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів).
- ЗБ. К. — М. Возняк: Із збірника Кондрацького, кінця XVII в. — Зап. НТШ СХLVI, Львів 1927.
- Зи — А. Зизаній: Словарець въ кратцѣ изъ словенского на простой русской языкъ истолкованъ — Вильна 1596.
- ЗЄ — Р. Кукурудза: Учительная Євангелія з Замостя з XVI ст. — (праця в Інст. Руської Філ. в Львівськ. Унів).
- А. Ильинъ: Карта европейской Россіи — Спб.
- КА — І. Огієнко. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський Апостол — Варшава 1930.
- Є. Ф. Карскій: Русская правда по древнѣйшему списку — Ленінград 1930.
- Карх. — Кархут: Гомін з поза нас, нариси з життя звірят — Львів 1933.
- К. Кисілевський: Словничок української мови — Станіславів 1927.
- Керн. СВ — Ів. Керницький: Святоіванські Вогні — оповідання, Львів 1934.
- Кміт. Б. — гл. БС.
- Ко — гл. Зб. К.
- Коб. З. — О. Кобилянська: Земля — Київ-Ляйпціг.
- Ков(алів). Гал. Кал. — Ст. Ковалів: Образки з галицької Каліфорнії — Львів 1913.
- Коцюб. — М. Коцюбинський: Твори — ДВУ, Київ 1927.
- КМ — О. Курило: Матеріяли до української діалектології та фольклористики — Київ 1928.
- Кул. ЧР. — П. Куліш: Чорна рада, хроника 1663 р. — Спб. 1857.
- КУ — Н. Крамаржівна: Мова Устияновича (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів).

- Літ. Бойк. — Літопис Бойківщини, Записки, присвячені дослідям історії, культури і побуту бойківського племені — Т. I-V, Самбір 1931-1935.
- Л. У. Ліс. П. — Леся-Українка: Лісова пісня — Львів 1925.
- Л. У. — » » : Твори — Київ 1912.
- МГ — К. Михальчук: Нарѣчія... (пор. Література).
- Ми — Ми, Літературний неперіодичний журнал — Варшава 1934.
- Мирн. Хиба ревуť — П. Мирний та М. Білик: Хиба ревуť воли, як ясла повні, роман з народнього життя — Київ-Львів.
- Мі — F. Mik'losich: Lexicon paleoslovenico - graeco-latinum — Відень 1862-1865.
- Назустріч — Назустріч, літературний двотижневик — Львів 1934.
- И. Новицький: Справочний словарь юридических терминов древняго актового языка Югозападной России — Київ 1871.
- ПВ — І. Панкевич: Говір села Валашковець бувшої земплінської жупи на Закарпатті — Зап. НТШ ХСІХ, Львів 1930.
- ПЄ — П. Житецький: Описаніе пересопнищикоі рукописи XVI в. — Київ 1876.
- Підм(огильний) В. — Місто — роман, вид. друге — Книгоспілка.
- Плужник Нед. — Е. Плужник: Недуга — ДВУ.
- ПМ — А. Ракоча: Перло Многоцінне Ставровецького (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів).
- Погр. — J. Falkowski — B. Pasznycki: Na pograniczu łemkowsko-bojkowskiem. Zarys etnograficzny, T-wo Ludoznawcze, Львів 1935.
- ПП — Псалтир з XVIII в. в лемківськiм перекладі — Зап. НТШ ХСІХ, Львів 1930.
- РЕ — Д. Дахнівський: Рохманівська Євангелія Ставровецького (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів).
- Рильськ. П. Тад. — А. Міцкевич: Пан Тадеуш — пд. М. Рильського — Варшава 1934.
- РМ — Рідна Мова, Популярно-науковий місячник — Т. I-III, Варшава, 1933-35.
- Ро — В. Розов: Українські грамоти — УАН, Київ 1928.
- РО — А. Радивилівський: Огородок Марії 1676 (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів).
- РУ — Російсько-український словник — ДВУ.
- Ст. Рудницький: Стінна физична карта України — НТШ, Львів 1918.
- Самч. Вол. — Улас Самчук: Волинь — повість, Львів 1934.
- Самч. Марія — » » : Марія — » » »
- СБ — І. Свенціцький: Бойківський говір села Бітля — Зап. НТШ СХІV, Львів 1913.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich — Т. I-XV, Варшава 1880-1900.
- М. Смотрицький: Казанье на честний погрѣбь о. Карповича — Київ 1908.

- Ср — И. Срезневский: Матеріали для словаря древне-русского языка — Спб. 1893-1912.
- СС — Приручний словарь славено-польский — Львов-род 1830.
- Ти — Є. Тимченко: Історичний словник українського языка — Ті, ДВУ, Харків-Київ 1930.
- Тич. В. У. — П. Тичина: Вітер з України — Черв. Шлях 1924.
- УДЗ — Український Діалектологічний Збірник — Київ 1928.
- УЯ — О. Калинів: Учительна Євангелія з XVII ст. з Бібл. НТШ N. 397 (праця в Інст. Руської Філ. у Львівськ. Унів.)
- Фр — І. Франко: Памятки укр. мови і літератури Т. I-VIII, — вид. Археогр. Ком. НТШ, Львів 1896-1930.
- Фр. ЗБ — І. Франко: Захар Беркут — Львів 1902.
- Чер. — М. Черемшина: Верховина — Книгоспілка.
- Чуб. — А. Чужбинский: Словарь малорусского нарѣчія — в: Матеріали для сравнит. и объяснительного словаря и грамматики — Спб. 1856.
- Шух. — В. Шухевич: Huculszczyzna T, I-IV — Львів 1902-1908.
- ЯС — Jan Jan ów: Gwara maloruska Moszkowiec i Siwki Nad-dniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych — Львів 1926.
- В. Ярошенко: Українська мова в молдавських грамотах XIV-XV в. — Збірник Комісії Досл. Української Мови I, Київ 1931.

ІНШІ СКОРОТИ В ПРАЦІ.

авгм. — авгментативний,	лат. — латинський,
балт. — балтійський,	лемк. — лемківський,
батьок. — батьоцький,	лєх. — лєхїтський.
бойк. — бойківський,	лит. — литовський,
вр. — великоруський,	літ. — літературний,
граф. — графічно,	м. — місце,
гуц. — гуцульський,	меліор. — меліоративний.
герм. — германський,	мн. — множина,
гот. — готський.	наддністр. — наддністрянський,
діял. — діалектичний,	наз. — називний відмінок,
закарп. — закарпатський,	нар. — народний,
заміш. — замішанецький,	опр. — опрацював,
зап. вл. — запис власний, тоб-	п. — польський,
то не походить із діалекто-	пд. — переклад,
логічної літератури,	пдслов. — південнословян-
захслов. — західньо-словян-	ський,
ський,	пейор. — пейоративний,
згр. — згрубілий твір,	пор. — порівняй,
зн. — значить,	прагерм. — прагерманський,
істор. — історичний,	праїндоевроп. — праїндоевро-
кн. — книга,	пейський.

